

26

Ενημερωτικά
Σημειώματα

Σεπτέμβριος 2023

Έτος Ίδρυσης 2006

ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Ινστιτούτο Μικρών Επιχειρήσεων
ΓΣΕΒΕΕ

imegsevee.gr

Προκλήσεις & προοπτικές για την ελληνική χειροτεχνία

Αγγελική Δεμερτζή

Έτος Ίδρυσης 2006

ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Ινστιτούτο Μικρών Επιχειρήσεων
ΓΣΕΒΕΕ

Προκλήσεις & προοπτικές για την ελληνική χειροτεχνία

Αγγελική Δεμερτζή

ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Ινστιτούτο Μικρών Επιχειρήσεων

Γενικής Συνομοσπονδίας Επαγγελματιών Βιοτεχνών Εμπόρων Ελλάδας

Αριστοτέλους 46, 104 33 Αθήνα

Τηλ: 210 8846852, Φαξ: 210 884653

Email: info@imegsevee.gr

www.imegsevee.gr

Τίτλος: «Προκλήσεις & προοπτικές για την ελληνική χειροτεχνία»

Τύπος δημοσίευσης: Ενημερωτικά Σημειώματα ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Χρονολογία δημοσίευσης: Σεπτέμβριος 2023 Νο: 26

Συγγραφέας: Αγγελική Δεμερτζή

Σχεδιασμός εξωφύλλου: The Birthdays Design

Σελιδοποίηση: Διονυσία Ανυφαντή, Γιάννης Μισεντζής

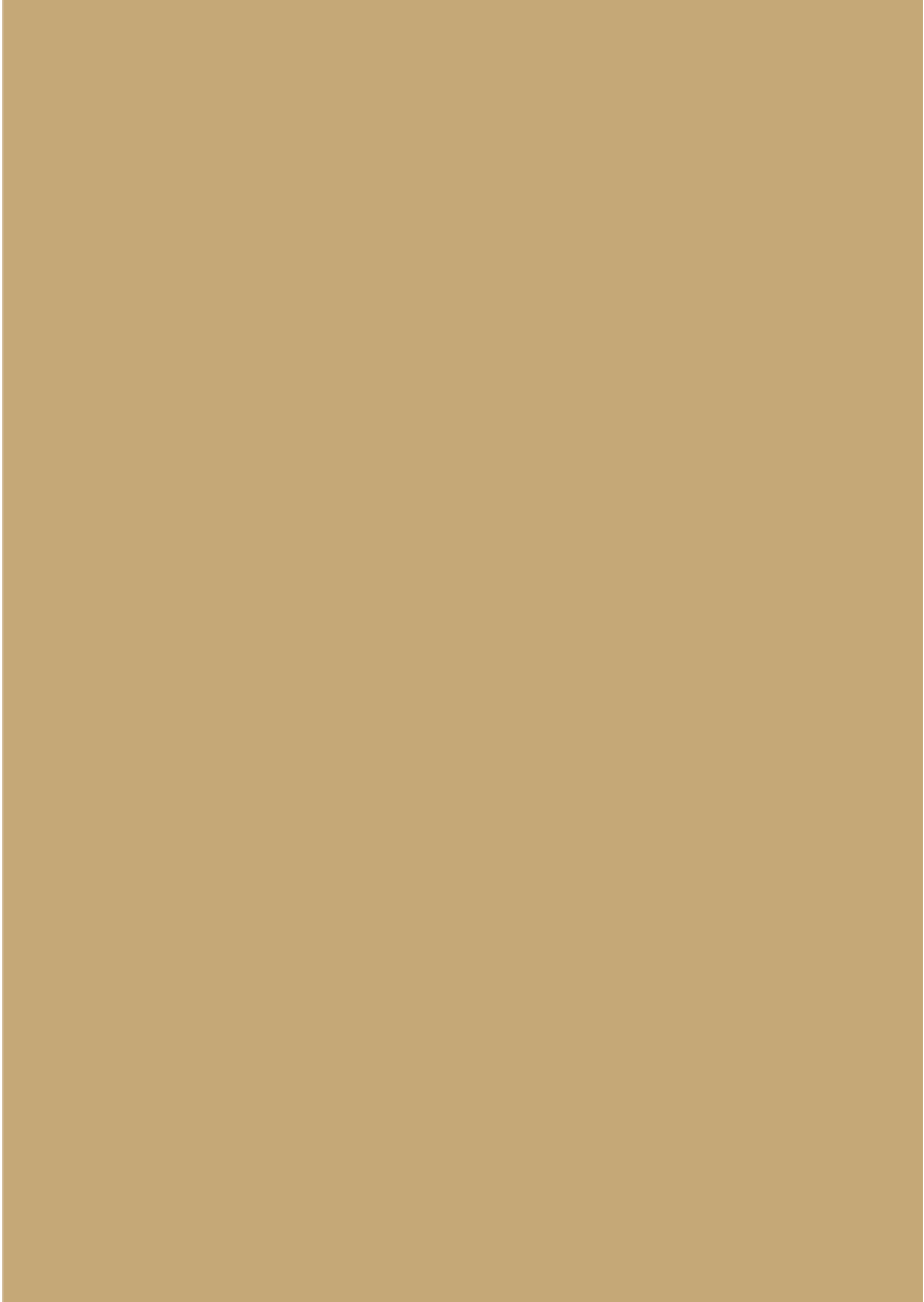
Βιβλιογραφική αναφορά:

Δεμερτζή Α. (2023), «Προκλήσεις & προοπτικές για την ελληνική χειροτεχνία», *Ενημερωτικά Σημειώματα ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ* 25, Αθήνα: ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, σσ. 56

Οι γνώμες και τα επιχειρήματα που διατυπώνονται στο παρόν Ενημερωτικό Σημείωμα δεσμεύουν τον συντάκτη του και δεν εκφράζουν κατ' ανάγκη τις επίσημες θέσεις του ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ και της ΓΣΕΒΕΕ

Το παρόν ενημερωτικό σημείωμα εκπονήθηκε στο πλαίσιο του έργου της Πράξης: «Παρεμβάσεις της ΓΣΕΒΕΕ για τη συστηματική παρακολούθηση και πρόγνωση αλλαγών του παραγωγικού και επιχειρηματικού περιβάλλοντος των μικρομεσαίων επιχειρήσεων» με κωδικό ΟΠΣ 5003864. Το έργο συγχρηματοδοτείται από την Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα και Καινοτομία (ΕΠΑΝΕΚ)

Προκλήσεις & προοπτικές για την ελληνική χειροτεχνία

Περιεχόμενα

Περίληψη	8
Τι είναι η Χειροτεχνία;	8
Από την αρχαιότητα στο σήμερα	8
Ορισμοί	10
Το επάγγελμα του/της χειροτέχνη	11
Κλάδοι Χειροτεχνίας στην Ελλάδα	12
Η εξέλιξη της χειροτεχνίας	14
Η Ελληνική Χειροτεχνία	17
Η λαϊκή τέχνη ως βάση ανάπτυξης της χειροτεχνίας	17
Η σύγχρονη ελληνική χειροτεχνία	21
Βασικά μεγέθη ελληνικής χειροτεχνίας σήμερα	24
Διεθνείς τάσεις και προοπτικές	32
Νέες τεχνολογίες	34
Καλές πρακτικές	36
Συμπεράσματα και προτάσεις πολιτικής	38
Βιβλιογραφία	42
Παράρτημα I: Δευτεροβάθμιοι φορείς εκπροσώπησης χειροτεχνικών κλάδων	47
Παράρτημα II: Προγράμματα στήριξης της ελληνικής χειροτεχνίας	47
Παράρτημα III: Εκπαίδευση και Δεξιότητες	51
Παράρτημα IV: Ερευνητικά έργα σχετικά με την χειροτεχνία	53

Περίληψη

Στο παρόν ενημερωτικό σημείωμα επιχειρείται η καταγραφή των πιο πρόσφατων δεδομένων για την χειροτεχνία. Αρχικά, παρατίθενται οι ορισμοί της χειροτεχνίας, των χειροτεχνικών επαγγελμάτων και η περιγραφή των δραστηριοτήτων τους. Ακολουθεί μια ιστορική αναδρομή στην χειροτεχνία, το πώς και πού γεννήθηκε και αναπτύχθηκε και ποιες καθημερινές λειτουργικές ή συμβολικές ανάγκες κάλυπτε ενώ γίνονται οι απαραίτητες διευκρινήσεις σχετικά με τις διαφορές της «λαϊκής τέχνης» από την «χειροτεχνία». Έπειτα, περιγράφεται σύντομα η εξέλιξη και ο ρόλος της χειροτεχνίας τις τελευταίες δεκαετίες στον παγκοσμιοποιημένο βιομηχανοποιημένο κόσμο και οι προκλήσεις που αναδύθηκαν. Καταγράφονται οι σύγχρονοι, χειροτεχνικοί κλάδοι και τα βασικά μεγέθη τους. Στην συνέχεια, γίνεται εκτενής αναφορά στην συνεισφορά της ελληνικής χειροτεχνίας στην ελληνική οικονομία με στατιστικά στοιχεία του έτους 2019. Ιδιαίτερη μνεία γίνεται στις χωρικές συγκεντρώσεις των χειροτεχνικών δραστηριοτήτων στα αστικά κέντρα και τις αγροτικές περιοχές. Ακόμη, καταγράφεται η συνεισφορά της χειροτεχνίας στον πολιτισμό και την πολιτιστική κληρονομιά, καθώς και οι σύγχρονες δυνατότητες που εμφανίζονται.

Τι είναι η Χειροτεχνία;

Από την αρχαιότητα στο σήμερα

Σύμφωνα με τον R. Sennett (2008), η χειροτεχνία απασχολεί τον άνθρωπο από την αρχαιότητα. Ο Ηφαιστος, ως ο μυθικός τεχνίτης-μεταλλουργός, υμνήθηκε ως η ανθρωπόμορφη θεότητα του πυρός, αλλά και ως η εσωτερική ανθρώπινη φλόγα έμπνευσης και δημιουργίας. Στην αρχαιότητα δεν υπάρχει διάκριση χειρωνακτικής και διανοητικής εργασίας: ο τεχνίτης χρησιμοποιεί χέρια και πνεύμα και η γνώση της τέχνης του τον κατατάσσει κοινωνικά σε μια ιδιότυπη «μεσαία» τάξη μεταξύ αριστοκρατών και δούλων. Η λέξη δημιουργός προέρχεται από τις λέξεις δήμος κι έργο, σημαίνοντας ότι οι δημιουργοί εργάζονται για τον δήμο, την κοινωνία. Όπως επισημαίνει η McEwen, (1993, σ.119) η χειροτεχνική εργασία «έβγαλε τους ανθρώπους από την απομόνωση [...] εργασία, χειροτεχνία¹ και κοινότητα ήταν αδιαχώριστα στους πρώιμους αρχαίους Έλληνες».

Για τον Πλάτωνα, ο όρος τέχνη συνδέεται με τον όρο χειροτεχνία (Ανδριόπουλος, 2003), υπό την έννοια ότι η τέχνη εμπεριέχει την ικανότητα του να δημιουργείται κάτι με επιδεξιότητα και γνώσεις κι ως εκ τούτου για τον Πλάτωνα, η έννοια της τέχνης συμπεριλάμβανε και επαγγέλματα. Για τον Αριστοτέλη, από την άλλη, οι χειροτέχνες (και όχι οι δημιουργοί), δηλαδή οι χειρωνακτες είναι κατώτεροι από τους «αρχιτέκτονες» κάθε επαγγέλματος οι οποίοι είναι πιο σοφοί, καθώς «γνωρίζουν τις αιτίες των πραγμάτων τα οποία γίνονται» (Sennett, 2008, σ. 23).

1. Η αγγλική λέξη που χρησιμοποιείται είναι craft, που έχει διάφορες ερμηνείες: τέχνη, τεχνική, χειροτεχνία, δεξιότητα.

Η χειροτεχνία γεννήθηκε ως ανάγκη για την κάλυψη ταυτόχρονων καθημερινών λειτουργικών αναγκών (κεραμοποιία, ταπητουργία, υαλουργία, μεταλλουργία, υφαντική) και οπτικών, αισθητικών αναγκών (ξυλοτεχνία, αργυροχρυσοχοΐα, διακοσμητική) στις προβιομηχανικές κοινωνίες. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, όταν η εντεινόμενη εκβιομηχάνιση καθόριζε ιστορικά, κοινωνικά και πολιτικά τον δυτικό κόσμο, γεννήθηκε το παράδειγμα της σχολής καλών και εικαστικών τεχνών Bauhaus στην Βαϊμάρη της Γερμανίας, εμπνεόμενη από το κίνημα Arts and Crafts² της Βρετανίας. Κεντρικός στόχος της σχολής ήταν συγκέντρωση όλων των τεχνών γύρω από το κτίριο στην προσπάθεια δημιουργίας ενός συνολικού έργου τέχνης (Koutsoumpros, 2015). Η καινοτομία αυτής της σχολής έγκειτο στην συνύπαρξη και ταυτόχρονη εκπαίδευση των καλών (ζωγραφική, σχέδιο, αρχιτεκτονική κ.λπ.) και των εφαρμοσμένων τεχνών (κεραμικής, βιβλιοδεσίας, υαλουργίας, τυπογραφίας, τοιχογραφίας, υφαντικής, ξυλουργικής, μεταλλουργίας, θεάτρου, φωτογραφίας) με απώτερο σκοπό να δημιουργήσει ολοκληρωμένους τεχνίτες έτσι ώστε «να γίνει δυνατόν οι ερχόμενες γενιές να ενώσουν αυτές τις ικανότητες σε ένα και το αυτό πρόσωπο»³.

Σήμερα, η παραδοσιακή χειροτεχνία συναντάται είτε για την κάλυψη των ίδιων καθημερινών αναγκών στις λιγότερο ανεπτυγμένες οικονομίες, είτε -στις ανεπτυγμένες οικονομίες- ως μια δραστηριότητα που θα πρέπει να διαφυλαχθεί στο πλαίσιο της πολιτιστικής κληρονομιάς και κάτι που φέρει μοναδική αξία και αυθεντικότητα (Zbucnea, 2022). Από το 2003 η σύμβαση της UNESCO για την Διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς (ΑΠΚ) ενέταξε την παραδοσιακή χειροτεχνία στις πέντε κατηγορίες άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς⁴ (UNESCO, 2003). Η ένταξη της παραδοσιακής χειροτεχνίας στην (ΑΠΚ) σχετίζεται κυρίως με την διαφύλαξη των γνώσεων και των δεξιοτήτων που εμπεριέχονται στην δραστηριότητα κι όχι με τα προϊόντα καθαυτά⁵. Όπως συμβαίνει και με άλλες μορφές άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, η παγκοσμιοποίηση θέτει σημαντικές προκλήσεις για την επιβίωση των παραδοσιακών μορφών χειροτεχνίας. Η μαζική παραγωγή, μπορεί συχνά να παρέχει αγαθά που απαιτούνται για την καθημερινή ζωή με χαμηλότερο κόστος, τόσο σε αξία όσο και σε χρόνο, από την παραγωγή με το χέρι. Πολλοί χειροτέχνες αγωνίζονται να προσαρμοστούν σε αυτόν τον ανταγωνισμό (όπ.π.).

2. Το κίνημα Arts & Crafts άσκησε κριτική στην βιομηχανοποιημένη κοινωνία με κύριο εκπρόσωπο τον John Ruskin που υποστήριζε ότι μόνο η δημιουργική εργασία μπορεί να οδηγήσει στην ολοκλήρωση του ανθρώπου (Harvey & Press, 1996).

3. Από Gropius: Πρακτικά Συνάντησης στο Νομοθετικό Σώμα της Θουριγγίας, Βαϊμάρη, 9 Ιουλίου, 1919 (Dearstyne, 1986, σελ. 45), στο: Κουτσουμπός, Λ., 2015, Ο Wittgenstein και η Μέθοδος Διδασκαλίας στο Bauhaus: η 'δείξη' ως διδακτικό εργαλείο ηθικής και αισθητικής στην αρχιτεκτονική.

4. Οι πέντε κατηγορίες άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς είναι:

1. προφορικές παραδόσεις και εκδηλώσεις, συμπεριλαμβανομένης της γλώσσας ως φορέα της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς
2. παραστατικές τέχνες
3. κοινωνικές πρακτικές, τελετουργίες και εορταστικές εκδηλώσεις
4. γνώσεις και πρακτικές σχετικά με τη φύση και το σύμπαν
5. παραδοσιακή χειροτεχνία

5. UNESCO Intangible Cultural Heritage, Traditional craftsmanship: <https://ich.unesco.org/en/traditional-craftsmanship-00057>

Ορισμοί

Το ζήτημα του ορισμού της έννοιας της χειροτεχνίας από τις απαρχές της, δηλαδή από τους πρώτους αρχαίους πολιτισμούς, είναι ένα λεπτό ζήτημα το οποίο απασχολεί τους ιστορικούς που μελετούν την ελληνική αρχαιότητα (Blondé & Muller, 1998· Feyel, 1998). Αυτό οφείλεται – όπως ήδη αναφέρθηκε – στο γεγονός ότι στην αρχαιότητα η χειρωνακτική και διανοητική εργασία, η τέχνη και η τεχνική, η χειρωνακτική και διανοητική επιδεξιότητα δεν διαχωρίζονταν. Ο διαχωρισμός επιτελούνταν κυρίως ως προς τις κοινωνικές τάξεις κι όχι ως προς τον λόγο χειρωνακτικής/διανοητικής εργασίας που συναποτελούσε το κάθε επάγγελμα.

Η ενιαία θεώρηση τέχνης και τεχνικής διήρκησε έως τα μέσα περίπου του 19ου αιώνα, όπου η χειροτεχνία ήταν ο διαμεσολαβητής μεταξύ της καθαρής τέχνης και της καθαρής τεχνικής, *«μεταξύ πραγμάτων που περιείχαν νόημα και δεν είχαν άλλη χρήση και πραγμάτων χρήσης που δεν είχαν άλλο νόημα»* (Mumford, 2000, σ.63–64). Ωστόσο, ο τεχνίτης, ο χειροτέχνης που δημιουργεί ένα αντικείμενο χρήσης (ένα αγγείο, ένα υφαντό, μια επιτύμβια στήλη κοκ) δεν σκοπεύει απλώς να ολοκληρώσει την δουλειά που του έχει ανατεθεί. Αντιθέτως, μέσω αυτής *«αφήνει την ταυτότητά του, εκφράζεται και δημιουργεί μηνύματα για την ευχαρίστηση ή την φώτιση των άλλων»* (όπ.π.).

Σήμερα, η έννοια της χειροτεχνίας επανανοηματοδοτείται στο πλαίσιο ενός διαφορετικού κοινωνικού-οικονομικού σχηματισμού. Η συντριπτική πλειοψηφία των ανθρώπινων αναγκών καλύπτεται από προϊόντα και υπηρεσίες που προκύπτουν από τον διεθνή καταμερισμό της εργασίας και οργανωμένες, παγκοσμιοποιημένες δομές κι αλυσίδες παραγωγής, οικονομιών κλίμακας.

Το 1997, η UNESCO όρισε τα προϊόντα χειροτεχνίας ως *«προϊόντα που παράγονται από τεχνίτες, είτε εξ ολοκλήρου στο χέρι, είτε με τη βοήθεια εργαλείων χειρός ή ακόμα και μηχανικών μέσων, εφόσον η άμεση συνεισφορά του τεχνίτη παραμένει το πιο ουσιαστικό συστατικό του τελικού προϊόντος [...] Η ιδιαίτερη φύση των χειροτεχνικών προϊόντων πηγάζει από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους, τα οποία μπορεί να είναι χρηστικά, αισθητικά, καλλιτεχνικά, δημιουργικά, πολιτιστικά, διακοσμητικά, λειτουργικά, παραδοσιακά, θρησκευτικά και κοινωνικά συμβολικά και σημαντικά»* (International Trade Centre UNCTAD/WTO, 1997, σ.6).

Άλλοι ορισμοί για την χειροτεχνία:

«Η ποιότητα του σχεδιασμού και της ανθρώπινης εργασίας σε κάτι κατασκευασμένο», *Λεξικό Merriam-Webster*

«Η ποιότητα του σχεδιασμού και της κατασκευής που φαίνεται σε κάτι φτιαγμένο στο χέρι», *Λεξικό Oxford English*

«Η ικανότητα να φτιάχνεις πράγματα, ειδικά με τα χέρια σου», *Λεξικό Cambridge*

«Η ικανότητα που οδηγεί στην δημιουργία κάτι όμορφου ή πρακτικού χρησιμοποιώντας τα χέρια», *Λεξικό Collins*

«Η κατασκευή με τα χέρια ή με απλά εργαλεία καλλιτεχνικών έργων», *Λεξικό Νέας Ελληνικής Γλώσσας Μπαμπινιώτη*

Το επάγγελμα του/της χειροτέχνη

Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή ταξινόμηση δεξιοτήτων, ικανοτήτων και επαγγελμαμάτων ESCO (*European Skills, Competences, Qualifications and Occupations*)⁶.

Οι χειροτέχνες συνδυάζουν καλλιτεχνικές και χειρωνακτικές δεξιότητες για να σχεδιάσουν, να κατασκευάσουν, να επισκευάσουν, να προσαρμόσουν, να συντηρήσουν και να διακοσμήσουν όργανα ακριβείας, μουσικά όργανα, κοσμήματα και άλλα πολύτιμα μέταλλα, κεραμικά και πορσελάνινα σκεύη.

Εφαρμόζουν παραδοσιακές ή/και πρόσφατα αναπτυγμένες τεχνικές για να χαράξουν, να πλάσουν, να συναρμολογήσουν, να υφαίνουν και να διακοσμήσουν διάφορα είδη από γυαλί, κεραμικά, υφάσματα, άχυρο, πέτρα, ξύλο και δέρμα.

Στις εργασίες που εκτελούνται συνήθως περιλαμβάνονται:

- κατασκευή, βαθμονόμηση, επισκευή, συντήρηση και εγκατάσταση μουσικών οργάνων και οργάνων ακριβείας
- κατασκευή, προσαρμογή, επισκευή ή εκτίμηση κοσμημάτων, τελετουργικών ή θρησκευτικών αντικειμένων, χρυσού, αργύρου, άλλων πολύτιμων μετάλλων ή πολύτιμων λίθων
- κοπή, αρχειοθέτηση, στίλβωση και τοποθέτηση πολύτιμων και ημιπολύτιμων λίθων, συμπεριλαμβανομένων πολύτιμων λίθων και διαμαντιών, και σχέδια χαρακτηριστικής σε κοσμήματα και είδη πολύτιμων μετάλλων
- προετοιμασία κεραμικών, πορσελάνινων σκευών, είδη υγιεινής, τούβλα, πλακάκια και λειαντικοί τροχοί με το χέρι ή με μηχανή

6. Από την διαδικτυακή σελίδα ESCO για το επάγγελμα του χειροτέχνη: <https://esco.ec.europa.eu/el/classification/occupation?uri=http://data.europa.eu/esco/isco/C731>

- εμφύσηση, χύτευση, συμπίεση, κοπή, λείανση και στίλβωση γυαλιού ή διαμόρφωση τετηγμένου γυαλιού σύμφωνα με σχέδια
- διακόσμηση ειδών από ξύλο, μέταλλο, υφάσματα, γυαλί, κεραμικά και άλλα υλικά, καθώς και σχεδιασμός, τοποθέτηση και ζωγραφική γραμμάτων, αριθμών, μονογραμμάτων και σχεδίων για την κατασκευή πινακίδων
- εφαρμογή παραδοσιακών τεχνικών, όπως ωρίμανση ή εμποτισμός, για την επεξεργασία ξύλου, άχυρου, καλαμιού, πέτρας, πηλού, κοχυλίων και άλλων υλικών, καθώς και σκάλισμα, χύτευση, συναρμολόγηση, ύφανση ή βαφή και διακόσμηση διαφόρων αντικειμένων για προσωπική ή οικιακή χρήση ή για διακοσμητικούς σκοπούς
- προετοιμασία υλικών για την κατασκευή ψάθινων επίπλων, βούρτσες και σκούπες και ύφανση διαφόρων ειδών καλαθιών
- εφαρμογή παραδοσιακών τεχνικών και σχεδίων για την παραγωγή υφασμάτων, πλεκτών, κεντημάτων και άλλων ενδυμάτων και ειδών οικιακής χρήσης.

Τα χειροτεχνικά επαγγέλματα στην Ταξινόμηση ESCO περιλαμβάνουν:

- 7311 Κατασκευαστές και επισκευαστές οργάνων ακριβείας
- 7312 Κατασκευαστές και ρυθμιστές μουσικών οργάνων
- 7313 Τεχνίτες κοσμημάτων και πολύτιμων μετάλλων
- 7314 Αγγειοπλάστες και ασκούντες συναφή επαγγέλματα
- 7315 Υαλουργοί, κοπτήρες, λειαντήρες και φινιριστές
- 7316 Επιγραφείς, ζωγράφοι διακοσμητικών και χαρακτες
- 7317 Χειροτέχνες ξύλου, καλαθοπλεκτικής και συναφών υλικών
- 7318 Χειροτέχνες κλωστοϋφαντουργίας, δέρματος και συναφών υλικών
- 7319 Βιοτέχνες που δεν κατατάσσονται αλλού

Κλάδοι Χειροτεχνίας στην Ελλάδα

Όσον αφορά στους κλάδους που εντάσσονται στην δραστηριότητα της χειροτεχνίας υπάρχει μια διεθνής συζήτηση και αρκετές στατιστικές ταξινομήσεις. Σύμφωνα με την πρόσφατη μελέτη που εκπονήθηκε από την Γενική Γραμματεία Βιομηχανίας για την «Χαρτογράφηση του τομέα της Χειροτεχνίας- Καλλιτεχνικής Βιοτεχνίας ανά κλάδο» ως χειροτεχνικοί κλάδοι ορίζονται οι ακόλουθοι (Γενική Γραμματεία Βιομηχανίας, 2022):

- Αγιογραφία, ζωγραφική και διακόσμηση επί διαφόρων υλών
- Ανθοδετική αποξηραμένων ανθέων /Κατασκευές από χάντρες, κλπ.
- Αργυροχρυσοχοΐα – χρυσοχοΐα: Αργυρά και χρυσά κοσμήματα κατασκευαζόμενα με παραδοσιακές – χειροτεχνικές τεχνικές

-
- Δερματοτεχνία: Χειροποίητα δερμάτινα είδη δώρων, αντικείμενα οικιακής και ατομικής χρήσης, χειροποίητη βιβλιοδεσία
 - Διακόσμηση επί αγγειοπλαστικής
 - Διακοσμητικά και λειτουργικά αντικείμενα εξ όνυχος, στεατίτη, αλαβάστρου ή λοιπές ορυκτές ύλες
 - Καλλιτεχνικά είδη από χαρτί
 - Κατασκευές από χάντρες, κλπ.
 - Κατασκευή μουσικών οργάνων από φυσικές πρώτες ύλες
 - Κεραμική – αγγειοπλαστική
 - Κηροπλαστική τέχνης
 - Κούκλες και παιχνίδια χειροποίητα
 - Μεταλλοτεχνία: Μεταλλοπλαστική, είδη διακόσμησης και χρήσης, χυτευτά ή από σφυρήλατο άργυρο, σίδηρο, μπρούντζο, χαλκό ή άλλα κράματα, επάργυρα και επίχρυσα και εκκλησιαστικά αντικείμενα
 - Μπατίκ
 - Ξυλοτεχνία: Έπιπλα παραδοσιακής μορφής, διακοσμητικά ή χρηστικά είδη σκαλιστά, ξυλόγλυπτα ή στον τόρνο, εκκλησιαστική ξυλογλυπτική, σαγματοποιία, βαρελοποιία.
 - Ραπτική: Ραπτική παραδοσιακών στολών, ενδυμασιών και αμφίων.
 - Σμαλτοτεχνία
 - Τεχνητά άνθη πλην πλαστικών
 - Υαλουργία τέχνης: φυσητά, βιτρό, κλπ.
 - Χαρακτική επί λίθου και άλλων υλών
 - Χειροπλεκτική, χειροκεντητική, δαντελοπλεκτική
 - Χειροτεχνία υφάσματος: Υφαντουργία, ταπητουργία κόμβων, σταμπωτά χειρός, μεταξοϋφαντά, ταπισσερί κιλμιού
 - Ψαθοπλεκτική: Καλαθοπλεκτική, είδη επίστρωσης, διακοσμητικά και λειτουργικά είδη από ψάθα
 - Ψευδοκόσμημα
 - Ψηφιδωτά

Η εξέλιξη της χειροτεχνίας

Χειροτεχνία και εκβιομηχάνιση

Η ευρεία βιομηχανοποίηση της παραγωγής, καθώς και η εκμηδένιση των χρονικών και χωρικών αποστάσεων εξαιτίας των νέων τεχνολογιών, των επικοινωνιών, της πληροφορικής και των μεταφορών, διαμόρφωσε μια διεθνή, μαζική αγορά πολλαπλών προϊόντων, που μπορούν να διατεθούν σε συγκριτικά υποπολλαπλάσιο μοναδιαίο κόστος από τα προ-βιομηχανικά-χειροποίητα αγαθά (Harvey, 2020).

Η πρώτη βιομηχανική επανάσταση (1784) άλλαξε καθοριστικά τη ζωή των ανθρώπων και την οικονομία, καθώς μετασχημάτισε τις αγροτικές και χειροτεχνικές, βιοτεχνικές και οικοτεχνικές κοινωνίες σε κοινωνίες που καθοδηγούνται από την βιομηχανική παραγωγή αγαθών και μηχανών. Τα ορυκτά καύσιμα και η ηλεκτρική ενέργεια διευκόλυναν την μαζικοποίηση της παραγωγής κατά την διάρκεια της δεύτερης βιομηχανικής επανάστασης (1870). Στην τρίτη βιομηχανική επανάσταση (1969), η τεχνολογία των πληροφοριών χρησιμοποιήθηκε για την αυτοματοποίηση της παραγωγής. Σήμερα, η τέταρτη βιομηχανική περίοδος με την κυριαρχία της ψηφιακής πραγματικότητας, της αυτοματοποίησης και της ρομποτικής επαναπροσδιορίζει τις συνθήκες παραγωγής, κατανάλωσης και διάθεσης των προϊόντων σε ένα παγκόσμιο περιβάλλον (Xu et. al., 2018).

Οι ταχείες μεταβάσεις στις τεχνολογίες παραγωγής και η μηχανοποιημένη και η αυτοματοποιημένη παραγωγή δημιουργούν μείζονες προκλήσεις σχετικά με την εργασία, τον πολιτισμό και το περιβάλλον. Αναφορικά με την χειροτεχνία, όλες αυτές οι ιστορικές καμπές σταδιακά την αδρανοποίησαν και την έθεσαν στον περιθώριο, ως αξία χρήσης στον ανεπτυγμένο κόσμο. Η χειροτεχνία σήμερα συχνά περιγράφεται ως πρωτόγονη ή παραδοσιακή τεχνική που εξαφανίστηκε σε μεγάλο βαθμό λόγω της εκβιομηχάνισης (Kroezen et. al., 2021).

Η εκβιομηχάνιση επέφερε καταλυτικές αλλαγές στην οργάνωση της παραγωγής και την επικράτηση του επιστημονικού μάνατζμεντ (Waring, 2016) που επέτασσε την επαναληπτικότητα των ίδιων και περιορισμένων εργασιών από τους εργαζόμενους. Η ταυτόχρονη επικράτηση της μηχανοποιημένης παραγωγής και της συνεχούς επαναληπτικής εργασίας ρουτίνας θρυμμάτισε την τέχνη των χειροτεχνών που δεν επέτρεπε να κατανοούν ολοκληρωμένα τις συσχετίσεις μεταξύ των διάφορων παραγωγικών διαδικασιών (Wallace & Kalleberg, 1982, pp.309–310).

Η χειροτεχνία χαρακτηρίζεται ως το σύνολο συσσωρευμένης γνώσης, τεχνογνωσίας και δεξιοτήτων, αλλά και ως τρόπος οργάνωσης και συνεργασίας. Τα σινάφια στην Ελλάδα (Σπαθάρη-Μπεγλίτη, 2002· Ευθυμίου, 2003· Ασδραχάς, 2008) και οι συντεχνίες στον κόσμο (guilds) (Kieser, 1989) κατείχαν ιδιαίτερους δεσμούς με τις τοπικές κοινωνίες κι επιτελούσαν εξειδικευμένο έργο. Οι χειροτέχνες και τεχνίτες γνωρίζοντας και εφαρμόζοντας τεχνογνωσίες ενσωματωμένης γνώσης, προσέγγιζαν ολοκληρωμένα το επάγγελμά τους (Becker, 1978). Αλλά και ως εργαζόμενοι επιδείκνυαν μια άλλη εργασιακή στάση: αφοσίωση στην δουλειά τους, ενδιαφέρον για τις κοινότητες που συμμετείχαν και διερευνητικό, ανήσυχο μυαλό (Croidieu & Kim, 2018· Ranganathan, 2018).

Η μετάβαση από την μικρή ατομική ή συντεχνιακή και τοπική συγκρότηση της παραγωγής

από τους τεχνίτες σε διευρυμένα παραγωγικά μοντέλα κυριαρχήθηκε από την μηχανική τεχνολογία και κατ' επέκταση τις γραφειοκρατικές εργασιακές πρακτικές. Συνεπώς, εγκλώβισε συγκεκριμένες τέχνες και αφαίρεσε από τους τεχνίτες τον έλεγχο της εργασίας τους στην παραγωγική διαδικασία (Kroezen et. al., 2021· Baron, et al., 1988· Blauner, 1964· Edwards, 1979) οδηγώντας τους στην αποειδίκευση (deskilling) (Ford, 1987).

Ωστόσο, παράλληλα στις διάφορες εκφάνσεις της εκβιομηχάνισης εμφανίζονται από την δεκαετία του 1960 κύματα της αποβιομηχάνισης. Σε γενικές γραμμές η αποβιομηχάνιση ορίζεται από τους πολλούς συγγραφείς ως προς τις μεταβολές στην εργασία, στο παραγόμενο προϊόν ή και στα δύο μεγέθη ταυτόχρονα (Alderson, 1999· Lawrence & Edwards, 2013· Saeger, 1997· Tregenna, 2018). Το φαινόμενο που μετέβαλε την οργάνωση της παραγωγής, τόσο σε επίπεδο μονάδας (ενδοεπιχειρησιακές αλλαγές και εξωτερικές αναθέσεις), όσο και σε γεωγραφικό επίπεδο (σύλληψη/σχεδιασμός στα παραδοσιακά βιομηχανικά κέντρα, παραγωγή/εκτέλεση σε χώρες χαμηλού εργατικού κόστους) ονομάστηκε ευέλικτη συσσώρευση (Harvey, 1990· Schoenberger, 1988· Λυμπεράκη, 1990). Στην ευέλικτη παραγωγή, προκρίθηκε η δημιουργία οικονομιών φάσματος, δηλαδή η παραγωγή πολλών και διαφορετικών προϊόντων, που προσαρμόζονταν άμεσα κι ευέλικτα στις καταναλωτικές μεταβολές.

Υπό το πρίσμα της διευρυνόμενης ευέλικτης, Μεταφροντικής –όπως ονομάστηκε– παραγωγής, η χειροτεχνία και ειδικά η αξία των χειροτεχνικών δεξιοτήτων επανήλθαν σε έναν βαθμό στο προσκήνιο. Όπως αναφέρουν οι Piore and Sabel (1984), στις Μεταφροντικές οικονομίες όπως στην Γερμανία, την Βόρεια Ιταλία ή την Ιαπωνία, η «ευέλικτη εξειδίκευση» υποστηρίχθηκε επειδή σε αυτές τις χώρες βρίσκονταν υπολείμματα παραδοσιακής χειροτεχνίας. Η νέα οργάνωση της παραγωγής, επέτρεψε σε τεχνίτες και δεξιότεχνες να ασχοληθούν με την παραγωγή ποιοτικών προϊόντων που απαιτούν κυρίως την ανθρώπινη εργασία κι εκλεπτυσμένες δεξιότητες, και η τεχνολογία εντάθηκε σε πτυχές πιο τυπικές ή ρουτίνας (Kroezen, 2021· Best, 1990). Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της επονομαζόμενης Τρίτης Ιταλίας⁷ και των παραγωγικών δικτύων που συγκεντρώνονταν χωρικά. Αυτές οι «τοπικότητες» (localities) συνιστούν μικρές χωρικές ενότητες, στις οποίες συνεργάζονταν πολύ μικρές (συντά οικογενειακές) επιχειρήσεις και λάμβαναν τις μορφές «αστερισμών» ή δικτύων, με βασικά πλεονεκτήματα την ύπαρξη δικτύων κοινωνικών σχέσεων, που επέτρεπε από ευέλικτες έως άτυπες μορφές συνεργασίας. Από την άλλη, η ύπαρξη υψηλά καταρτισμένων εργαζόμενων στην χειροτεχνία, το σχέδιο, την ραπτική κ.λπ. δημιούργησαν τις προϋποθέσεις ώστε – μεταξύ άλλων – να επιτυγχάνεται μια ανανεωμένη χειροτεχνική παράδοση που συνδυάζει τις πατερναλιστικές και τις συμμετοχικές πρακτικές μέσω ευέλικτων εργασιακών διευθετήσεων, μέσω της χρήσης μηχανών πολλαπλών χρήσεων, μόνιμους εργαζόμενους με υψηλές δεξιότητες και ημιαπασχολούμενους περιφερειακούς εργαζόμενους (με ευέλικτες σχέσεις, ωράρια κ.λπ.). (Amin, 1989).

7. Ο όρος «Τρίτη Ιταλία» εισήχθη για πρώτη φορά από τον Ιταλό κοινωνιολόγο Arnaldo Bagnasco (1977) για να περιγράψει τις περιοχές της βορειοανατολικής και κεντρικής Ιταλίας που χαρακτηρίζονται από την έντονη παρουσία μικρών δικτυωμένων βιοτεχνικών επιχειρήσεων. Ο Bagnasco χρησιμοποίησε τον όρο για να διακρίνει αυτές τις γεωγραφικές περιοχές τόσο από τον λιγότερο ανεπτυγμένο Νότο της χώρας (το Mezzogiorno), όσο και από το παραδοσιακό τρίγωνο της βαριάς βιομηχανίας στη βορειοδυτική (Τορίνο, Γένοβα, Μιλάνο) (Bianchini, 1991)

Η χειροτεχνία ορατή ξανά

Το 2010 ο διευθυντής του περιοδικού Wired δήλωνε ότι «η επόμενη βιομηχανική επανάσταση θα ηγείται από μια νέα γενιά επιχειρήσεων ανάμεσα στην υψηλή τεχνολογία και την χειροτεχνία, ικανές να παρέχουν καινοτόμα προϊόντα, εξαιρετικά εξατομικευμένα και σε μικρή κλίμακα»⁸.

Στην Ιταλία, χώρα πασίγνωστη για την σύγχρονη χειροτεχνία της αλλά και το *Made in Italy* η συζήτηση για το μέλλον της έχει ήδη ανοίξει, καθώς από διάφορους μελετητές πιστεύεται ότι η χειροποίητη εργασία είναι κρίσιμο στοιχείο για την ανάπτυξη της ανταγωνιστικότητας των ιταλικών επιχειρήσεων (Campana et. al., 2016).

Το σημείο διάκρισης δηλαδή, επιτυγχάνεται μέσω της προστιθέμενης αξίας που προσδίδεται σε ένα προϊόν που φέρει την παράδοση και την τέχνη. Η «αργή μεταποίηση» (slow manufacturing) μπορεί να προσδώσει μοναδικότητα κι άρα οι σύγχρονες τεχνολογίες και αυτόματες μηχανές μπορούν να προσαρμοστούν ώστε να συνεργάζονται με τεχνίτες υψηλών δεξιοτήτων παρουσιάζοντας αγαθά υψηλού διαμετρήματος (Campana & Cimatti, 2013).

Ωστόσο, τα παραπάνω, εκφράζονται σε ένα νέο πεδίο. Η στροφή προς τον πολιτισμό τα τελευταία 30 χρόνια και η μετατροπή της έννοιας του πολιτισμού από το απότοκο της ευημερίας των κοινωνιών σε εμπορεύσιμο αγαθό (Hall, 2000), οι μεταβολές στις τάσεις της μόδας ως σημείο κοινωνικής διάκρισης (Bourdieu, 2010) και της κατανάλωσης (Bauman, 2013), η ολοένα κι αυξημένη περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση (Garrard, 2004· Robbins, 2019), ακόμη και η πρόσφατη θεωρία των κοινωνικών ταυτοτήτων (Stets & Burke, 2000) διαμορφώνουν εκ νέου μια πραγματικότητα που επηρεάζει και θα επηρεάσει σημαντικά τις τάσεις και τις μεθόδους παραγωγής, κατανάλωσης και διανομής των προϊόντων.

Τα όρια πολιτισμού και οικονομίας σήμερα καθίστανται δυσδιάκριτα με την έννοια ότι ο πολιτισμός θεωρείται μέρος – ή πυλώνας σύμφωνα με την UNESCO (2001) – της βιώσιμης ανάπτυξης κι από την άλλη πλευρά, η οικονομία, η παραγωγή και η κατανάλωση διαμορφώνουν πολιτισμικά πρότυπα και κατά συνέπεια νέες κοινωνικές και πολιτιστικές, ατομικές ταυτότητες. Υπό αυτό το πρίσμα, παρατηρείται στις χώρες της Δύσης μια σημαντική στροφή στην αναζήτηση και κατανάλωση ποιοτικών προϊόντων, που έχουν μοναδικά χαρακτηριστικά, καλλιτεχνική αξία, εφαρμόζουν ηθικές πρακτικές παραγωγής και διανομής και προσδίδουν στους κατόχους τους ειδικές ταυτότητες διάκρισης (Asshidin et. al. 2016· Lang & Armstrong, 2018· Bly et. al., 2015· Cassidy & Bennett, 2012· Gaytán, 2019· Kälviäinen, 2000).

Οι λόγοι που το καταναλωτικό κοινό στρέφεται περισσότερο σε προϊόντα που ενέχουν αυθεντικότητα είναι διάφοροι. Καθώς οι παραγωγικές σχέσεις μεσολαβούνται από τις τεχνολογίες και καθίστανται εν πολλοίς απρόσωπες, οι άνθρωποι επιδιώκουν συχνότερα την συλλογή εμπειριών στο πλαίσιο μιας οικονομίας των εμπειριών (experience economy) (Gilmore & Pine, 2007). Στον αντίποδα της αποστασιοποίησης που προκαλούν τα νέα

8. «In the Next Industrial Revolution, Atoms Are the New Bits», <https://www.wired.com/2010/01/ff-newrevolution/>

τεχνολογικά δεδομένα, η χειροτεχνική εργασία είναι «μια διαρκής, βασικής ανθρώπινη παρόρμηση, μια επιθυμία μια δουλειά να γίνεται σωστά» (Sennett, 2008, σ. 9).

Τα χειροτεχνήματα ή διαφορετικά έστω και κάποια μέρη ενός αγαθού παραγμένα στο χέρι εμπεριέχουν στοιχεία μοναδικά, αυθεντικά κι αισθητικά. Εμπεριέχουν και προσδίδουν πολιτιστικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά διάκρισης. Η αύξηση της ζήτησης και της κατανάλωσης πολιτιστικών προϊόντων είναι μια εμπεδωμένη πραγματικότητα τα τελευταία χρόνια. Αυτό οφείλεται στην αύξηση αφενός του διαθέσιμου εισοδήματος (εξαιτίας και της αύξησης των πιστωτικών διευκολύνσεων από χρηματοοικονομικές δομές) κι αφετέρου στην αύξηση του ελεύθερου χρόνου των ανθρώπων που τον διευθετούν μέσω και της κατανάλωσης πολιτιστικών προϊόντων (Σουλιώτης, 2013). Επιπλέον, η στροφή στα χειροτεχνικά προϊόντα οφείλεται στην σύγχρονη, συνειδητή ανάγκη των ανθρώπων να διαλέγουν προϊόντα που φέρουν συμβολικά νοήματα με στόχο χρησιμοποιώντας τα να δημιουργήσουν ή να διατηρήσουν μία εντύπωση, μία ταυτότητα ή έναν τρόπο ζωής (Campbell, 2005).

Η κατανάλωση χειροτεχνικών προϊόντων αναφέρεται σε πρακτικές κατά τις οποίες οι καταναλωτές εξατομικεύουν τα προϊόντα που θέλουν να καταναλώσουν οι ίδιοι. Οι καταναλωτές αυτοί δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στις ενσωματωμένες παραδοσιακές δεξιότητες και μέσω της απόκτησης μοναδικών αντικειμένων, ώστε να εκφράζονται δημιουργικά και πνευματικά (Elliot, 2016).

Η Ελληνική Χειροτεχνία

Η λαϊκή τέχνη ως βάση ανάπτυξης της χειροτεχνίας

Η ιστορία της χειροτεχνίας στην Ελλάδα ακολουθεί την ιστορία από τους πρώιμους πολιτισμούς έως τα σύγχρονα χρόνια κι εξελίσσεται με την πρόοδο των τεχνικών, την ανακάλυψη νέων υλικών και νέων μεθόδων επεξεργασίας τους. Σε αυτή την πορεία, οι Έλληνες τεχνίτες εκτιμήθηκαν ιδιαίτερα για την ικανότητα και τη δημιουργικότητά τους. Ωστόσο, οι χειροτεχνικές δραστηριότητες του παρελθόντος αποτελούν την *λαϊκή τέχνη* και σήμερα διακρίνονται από την δραστηριότητα της χειροτεχνίας όπως την ονομάζουμε σήμερα.

Η λαϊκή τέχνη έπαιξε ιδιαίτερο ρόλο σε διάφορες πτυχές της ελληνικής κοινωνίας, από την αρχιτεκτονική και τη γλυπτική μέχρι την κεραμική και τη μεταλλοτεχνία. Σε όλες τις ιστορικές περιόδους, από την αρχαιότητα, την βυζαντινή και οθωμανική αυτοκρατορία, ως τη νεότερη και σύγχρονη ελληνική ιστορία, η χειροτεχνική παραγωγή, η λαϊκή τέχνη ήταν ζωτικής σημασίας για τις κοινωνίες του παρελθόντος καθώς αποτελούσε σημαντική οικονομική δραστηριότητα και ελλείψει ανεπτυγμένης βιομηχανικής παραγωγής κάλυπτε το σύνολο σχεδόν των καθημερινών λειτουργικών αναγκών των ανθρώπων για ένδυση, μεταφορά, αποθήκευση, εργασία, κατοικία κλπ. Ωστόσο, καθώς ο παραγωγός-τεχνίτης είχε άμεση σχέση με το προϊόν του και ο πελάτης-καταναλωτής επιθυμούσε και την ικανοποίηση των αισθητικών αναγκών του, οι τέχνες και χειροτεχνίες του παρελθόντος κατέχουν σήμερα σημαίνουσα πολιτιστική θέση στο πλαίσιο της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Η σύγχρονη χειροτεχνία διαφοροποιείται από την λαϊκή τέχνη επειδή μπορεί να χρησιμοποιήσει τεχνικές και υλικά από διάφορα μέρη της Ελλάδας ή του εξωτερικού και ο πρωταρχικός στόχος είναι η αισθητική ικανοποίηση των ανθρώπινων αναγκών – χωρίς να αποκλείεται και μια χρηστική αξία. Η λαϊκή τέχνη από την άλλη, ως μέρος της ελληνικής παράδοσης, γεννήθηκε τοπικά (Μακρής, 1981). Σε κάθε τόπο, επικράτησαν μορφές λαϊκής τέχνης και τροφοδοτήθηκαν από τοπικές πρώτες ύλες και αντίστοιχες τεχνικές επεξεργασίας. Ωστόσο, οι διάφορες τοπικές μορφές λαϊκής τέχνης διαδόθηκαν κι εμπλουτίστηκαν, είτε από τις μαζικές μετακινήσεις των πληθυσμών, είτε από τις μετακινήσεις συγκεκριμένων ειδικοτήτων τεχνιτών με σκοπό την εμπορική διάθεση των προϊόντων τους. Ο Κ. Μακρής τις ονομάζει «*μικρές ελληνικές πολιτιστικές ενότητες, γεννήματα ειδικών κοινωνικών συνθηκών, που δεν περιορίζονται φυσικά μόνο στην χειροτεχνική παραγωγή, αλλά καλύπτουν ολόκληρο το φάσμα του εποικοδομήματος: ήθη, έθιμα, τραγούδια, χοροί, δοξασίες*» (όπ.π., σ. 10). Εκτός των άλλων, οι τοπικοί τεχνίτες-παραγωγοί εξυπηρετούσαν τοπικές λειτουργικές ανάγκες ένδυσης (υφαντά, ρούχα, κεντήματα), εστίασης (μαγειρικά σκεύη, κεραμικά, μεταλλικά, είδη φαγητού και συντήρησης φαγητού), οικιακού εξοπλισμού και διακόσμησης (ξυλογλυπτική, μαρμαρογλυπτική, έπιπλα), ατομικής διακόσμησης (κοσμήματα) κ.ά.

Οι τεχνικές και τεχνογνωσίες, που βρίσκονται σε όλο το φάσμα της χειροτεχνικής παραγωγής, είτε κατατάσσονται στην λαϊκή τέχνη, είτε στην σύγχρονη χειροτεχνία ή την καλλιτεχνική βιοτεχνία έχουν βαθιές ρίζες στον ελλαδικό χώρο με κυρίαρχο χαρακτηριστικό την *εντοπιότητα* (όπ.π.).

Οι διάφορες μορφές της ελληνικής λαϊκής τέχνης απαντώνται στις ακόλουθες ιστορικές πόλεις και οικισμούς της Ελλάδας (Αυγερινού & Κλαμπατσέα, 2006, σ. 1-2):

- η παραδοσιακή μεταλλουργία, αργυροχρυσοχοΐα και κοσμηματοποιία στα Γιάννενα, στην Κρήτη και στη Στεμνίτσα της ορεινής Αρκαδίας,
- η κεραμική στην Κρήτη, στη Σίφνο, στη Λέσβο και στην Χίο
- η κλωστοϋφαντουργία στο Πήλιο, στη Θεσσαλία, στις δυτικομακεδονικές πόλεις,
- η σπηροτροφία στην Πελοπόννησο, στα ελληνικά νησιά και στο Σουφλί,
- η ξυλογλυπτική στους ορεινούς οικισμούς της ηπειρωτικής Ελλάδας,
- η κυκλαδική μαρμαροτεχνία και
- η κατασκευαστική τέχνη της πέτρας στην ηπειρωτική και νησιωτική Ελλάδα

Ιστορικά, η λαϊκή τέχνη δεν εξυπηρετούσε μόνον τις οπτικές απαιτήσεις του κοινού, αλλά και λειτουργικές, τοπικές, ατομικές και κοινωνικές ανάγκες. Οι τεχνικές που εφαρμόζονταν ήταν αφενός οι βέλτιστες με δεδομένους τους πόρους που είχε ο κάθε τεχνίτης στην διάθεσή του (πρώτες ύλες) κι αφετέρου ήταν απόρροια μιας συλλογικά κατεκτημένης και επεξεργασμένης γνώσης από τις ομοιοεπαγγελματικές κοινότητες (σινάφια) στις οποίες συνυπήρχαν και οι οικογενειακές παραδόσεις. Τέλος, στις προβιομηχανικές κοινωνίες η σχέση τεχνίτη – παραγωγού και χρήστη ήταν άμεση, εξυπηρετώντας συγκεκριμένες και προσαρμοσμένες ανάγκες.

Οι τεχνίτες συγκροτούνταν σε σινάφια, ως ιεραρχικές ή και συνεργατικές δομές ομοιοεπαγγελματικών δραστηριοτήτων – ως εξέλιξη των βυζαντινών συντεχνιών. Για να ενταχθεί ο τεχνίτης στο σινάφι έπρεπε να πληροί συγκεκριμένα κριτήρια κι από την άλλη του απαγορευόταν να αφήσει το σινάφι και να απασχοληθεί αυτόνομα. Τα σινάφια αποτελούσαν πρωταρχικές μορφές συνδικαλιστικών οργανώσεων, που διεκδικούσαν συγκεκριμένα αιτήματα (π.χ. φορολογία). Εφάρμοζαν όμως ταυτόχρονα πρακτικές διασφάλισης της ποιότητας, αφενός για να διατηρήσουν σε υψηλό επίπεδο την παραγωγή τους κι αφετέρου επειδή συλλογικά αντιμετώπιζαν την κοινότητα που πρόσφεραν τις υπηρεσίες τους ως κάτι σημαντικό και ως μέρος τους (Σπαθάρη-Μπεγλίτη, 2002· Ευθυμίου, 2003· Ασδραχάς, 2008).

Μια άλλη επιστήμη που μεθοδικά καταγράφει τα επαγγέλματα της λαϊκής τέχνης, τις πρώτες ύλες και τις τεχνικές τους είναι η Λαογραφία, από την οποία αντλούνται σημαντικά στοιχεία για τον πρόγονο της χειροτεχνίας:

«Η Λαογραφία εξετάζει και τις δυο μορφές της λαϊκής τεχνικής: την πρακτική και την καλλιτεχνική. Μελετά τα σπιτικά σκεύη, τα γεωργικά εργαλεία, τα ποιμενικά και τα επαγγελματικά σύνεργα και προϊόντα, κάθε μορφή απλής ξυλοτεχνίας, πηλοπλαστικής, μεταλλοτεχνίας, υφαντικής (για να δει με ποια τεχνική αντιμετωπίζει ο άνθρωπος τις ανάγκες του, και ποιες είναι οι ανάγκες αυτές), αλλά μελετά και τα καλλιτεχνικά δημιουργήματα (ξυλόγλυπτα, ασημουργικά, μεταλλοτεχνικά, γλυπτά, ζωγραφικά) για να γνωρίσει τις εμπνεύσεις και τις ικανότητες του λαού και για να χαρεί τον παραδοσιακό του πολιτισμό. Τα αντίστοιχα επαγγέλματα των βιοτεχνών και των καλλιτεχνών (ξυλουργού και ξυλοτέχνη, κεραμουργού και αγγειοπλάστη, σιδηρουργού και αργυροχόου, υφαντή, ράπτη) με τα πρακτικά καλλιτεχνικά εργαστήρια και τα προϊόντα τους, ενδιαφέρουν τη Λαογραφία που τα εξετάζει με αγάπη προς τον άνθρωπο και με περιέργεια για τις τεχνικές του πρωτοβουλίες» (Λουκάτος, 1992, σ. 176).

Το 1977 ιδρύθηκε ο Ελληνικός Οργανισμός Μικρών-Μεσαίων Επιχειρήσεων και Χειροτεχνίας (ΕΟΜΜΕΧ) και λειτούργησε έως το 2011 όταν και καταργήθηκε στο πλαίσιο των πολιτικών της δημοσιονομικής κρίσης στην Ελλάδα στην κατεύθυνση μείωσης των «περιττών» και «υπεράριθμων» οργανισμών του δημοσίου. Ο οργανισμός λειτούργησε ως μια συνεκτική ουσία σύνδεσης της λαϊκής τέχνης, της λαογραφίας με την σύγχρονη χειροτεχνία, παράγοντας πλήθος μελετών και κειμένων για τοπικές τεχνογνωσίες που σήμερα κάποιες από αυτές μπορούν να βρεθούν ψηφιακά στην ιστοσελίδα της Γενικής Γραμματείας Βιομηχανίας⁹. Πρόκειται για σημαντικές μελέτες, λευκώματα και οδηγούς που καταγράφουν την ελληνική ταπητουργία, την ηπειρώτικη μεταλλοτεχνία, την καλαθοπλεκτική, το ένδυμα, το κόσμημα, την ξυλογλυπτική, την υφαντική κ.ά.

Σύμφωνα με την μελέτη της Σπ. Λουκάκη (2005) καταγράφονται οι παρακάτω λαϊκές τέχνες στον πίνακα που ακολουθεί:

9. Χειροτεχνία – Καλλιτεχνική Βιοτεχνία, Στοιχεία & Μελέτες <https://www.ggb.gr/el/node/112>

Πίνακας 1: Οι κυριότερες λαϊκές τέχνες και τα χαρακτηριστικά τους, Πηγή: Λουκάκη, 2005 & Ίδια Επεξεργασία

Τέχνη	Περίοδος	Τόποι	Υλικά, Τεχνικές, Τεχνοτροπίες	Είδη
Λιθογλυπτική	Από την αρχαιότητα ως σήμερα	(πέτρα) Ήπειρος Πήλιο (μάρμαρο) Χίος Τήνος Πάρος	-	Υπέθυρα και περιθυρώματα Φεγγίτες Βρύσες Αρχιτεκτονικά Ανάγλυφα Ταφόπλακες Καμπαναριά
Ξυλογλυπτική	Από την αρχαιότητα ως σήμερα με κορύφωση τον 18 ^ο αιώνα	Ήπειρος – Ιωάννινα Σκύρος Δυτική Μακεδονία Πήλιο Πελοπόννησος Χίος Αθήνα (συντεχνία ταγιαδόρων)	Εσώγλυφη Εξώγλυφη Επιπεδόγλυφο Χαμηλό ανάγλυφο Ανάγλυφο Ολόγλυφο Ενθετική Χρύσωμα	Εκκλησιαστικά: τέμπλα, άμβωνες, μανουάλια κ.λπ. Κοσμητικά: Οικιακά (έπιπλα, σκεύη) Ποιμενικά (γκλίτσες) Ναυτικά (ομοιώματα κι επιγραφές)
Μεταλλοτεχνία	Οθωμανική Περίοδος	Ήπειρος Θεσσαλία Μακεδονία Αθήνα (συνάφι Μοναστηρακίου) Θεσσαλονίκη (Χαλκεωτική Στοά) Κέρκυρα Ζάκυνθο Χίος Κρήτη	Σίδηρος Χαλκός (χαρακτή, χτυπητή, ανάγλυφη, φουσκωτή) Μπρούντζος Μολύβι (χυτά)	Παράθυρα, λουκέτα, εργαλεία, στάμνες, μπρίκια μαγκάλια, κ.λπ. Εκκλησιαστικά είδη Μπαρουτοθήκες, κουδούνια, καμπάνες Σκεύη αποθήκευσης κρασιού, νερού και τσίπουρου
Ασημουργία – Χρυσοχοΐα	Από την αρχαιότητα ως σήμερα με κορύφωση την Βυζαντινή περίοδο (17 ^{ος} – 18 ^{ος} αι.)	Πλανόδιοι ασημιτζίδες και χρυσικοί Μακεδονία Ήπειρος (Καλαρρύτες) Νησιωτική Ελλάδα	Χαρακτή Χτυπητή Συρματερή Σμάλτος Σαβάτια	Κοσμήματα, ασημικά σπιτιού, όπλα, διακοσμητικά νομίσματα, εκκλησιαστικά σκεύη

Υφαντική	Από την αρχαιότητα ως σήμερα με κορύφωση τον 18° – 19° αι.)	Μακεδονία (Βελβεντός, Σιάτιστα, Καστοριά, Σέρρες) Θράκη (Σουφλί) Θεσσαλία (Καρδίτσα) Νησιά (Σκιάθος, Κάρπαθος, Κρήτη, Εύβοια, Νάξος, Σάμος, Νίσυρος)	Ύλεις: Μαλλί Βαμβάκι Λινάρι Μετάξι Τεχνικές: Αργαλειός Υφαντό	Κιλίμια Κουβέρτες Κάπες Βελέντζες Ταγάρια Σακιά μεταφορά γεωργικών προϊόντων Ένδυση και λευκά είδη Νυφικά Πουκάμισα Αραχνοϋφанта
Κεντητική	Από το Βυζάντιο και κύρια επΰιδραση από ελληνισμό Μ. Ασίας, Κωνσταντινούπολης, Κύπρου	Σαρακατσαναίοι Ήπειρος Σκύρος Κρήτη Κυκλάδες (Νάξος) Δωδεκάνησα (Ρόδος) Επτάνησα (Λευκάδα)	Ανάλογα με τα υλικά: Χρωματιστά Λευκά Δαντέλες Χρυσά Ανάλογα με την τεχνική: Μετρητό Γραφτό	Κεντήματα για στολισμό σπιτιού Κεντήματα για το στολισμό των παραδοσιακών ενδυμασιών Κεντήματα για εκκλησιαστική χρήση
Κεραμική	Από την αρχαιότητα ως τον 20° αιώνα	Πριν τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο: Επτάνησα (Κέρκυρα, Ζάκυνθος) Β. Σποράδες (Σκύρος, Σκόπελος) Αίγινα Κυκλάδες (Σίφνος) Κρήτη (Θράψανος) Αν. Αιγαίο (Χίος, Σάμος, Μυτιλήνη) Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο: Κορώνη Αττική Θεσσαλία Δ. Μακεδονία Νέα Καρβάλη Σουφλί & Μεταξάδες Έβρου Θεσσαλία (Φανάρι)	Πλάσιμο με το χέρι – ποδοκίνητος τροχός – ψήσιμο σε φούρνο από οργανικά υλικά	Χρηστικά και διακοσμητικά κεραμικά αντικείμενα

Η σύγχρονη ελληνική χειροτεχνία

Αναφορικά με την περίπτωση της εξέλιξης της χειροτεχνίας στην Ελλάδα, η αστικοποίηση των πληθυσμών, αποτέλεσε σημείο τομής. Η διαδικασία αστικοποίησης οδήγησε στην μετανάστευση των αγροτικών πληθυσμών στις πόλεις για αναζήτηση καλύτερων ευκαιριών εργασίας και βελτιωμένων συνθηκών διαβίωσης (Αυγερινού & Κλαμπατσέα, 2006). Αυτή η μαζική μετανάστευση είχε ως αποτέλεσμα τη μείωση των παραδοσιακών χειροτεχνικών δραστηριοτήτων στις αγροτικές περιοχές, καθώς οι νεότερες γενιές συχνά επέλεξαν να ακολουθήσουν εναλλακτικά επαγγέλματα στα αστικά κέντρα. Ως αποτέλεσμα, πολλές παραδοσιακές πρακτικές χειροτεχνίας αντιμετώπισαν και αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο να εξαφανιστούν. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η τέχνη της χαρακτηριστικής (με το χέρι) ή διάφορες ειδικές τεχνικές αργυροχρυσοχοΐας (Δεμερτζή Α. & ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, 2021).

Σήμερα, η ελληνική χειροτεχνία βρίσκεται σε μια μεταβατική φάση. Σύμφωνα με τις πρόσφατες μελέτες που ολοκληρώθηκαν από το ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ στο πλαίσιο του «Εργαστηρίου παρακολούθησης επαγγελματιών ΓΣΕΒΕΕ»¹⁰ και περιλαμβάνουν και χειροτεχνικά επαγγέλματα, η ελληνική χειροτεχνία δέχεται ισχυρές διεθνείς πιέσεις (μαζικές εισαγωγές από τρίτες χώρες, κόστος πρώτων υλών κ.λπ.) και έρχεται αντιμέτωπη με τις γρήγορες μεταβολές των καταναλωτικών προτιμήσεων (Δεμερτζή Α. & ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, 2021). Από την άλλη, στο γενικότερο πλαίσιο αύξησης του ενδιαφέροντος για προϊόντα χειροτεχνίας όπως αναφέρθηκε παραπάνω, αλλά και της υψηλής επισκεψιμότητας λόγω τουρισμού δημιουργούνται ευνοϊκές προϋποθέσεις ανάπτυξης της ελληνικής χειροτεχνίας, αν εφαρμοστούν οι κατάλληλες πολιτικές.

Ο κλάδος της χειροτεχνίας αντιμετωπίζει περιορισμούς είτε για λόγους ενδογενείς, είτε για λόγους εξωτερικού περιβάλλοντος. Οι κυριότερες προκλήσεις είναι (Δεμερτζή Α. & ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, 2021· Φώτη Δ. & ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, 2021· Μαραγκάκης Σ. & ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, 2021):

Οικονομικές προκλήσεις: Η κρίση χρέους και οι επαναλαμβανόμενες περίοδοι οικονομικής ύφεσης επηρέασαν την αγοραστική δύναμη των καταναλωτών και μείωσαν την εγχώρια ζήτηση για χειροτεχνία, καθώς οι αγοραστές στράφηκαν σε φθηνότερα προϊόντα μαζικής παραγωγής. Η οικονομική αστάθεια επίσης, οδήγησε σε περιορισμένη πρόσβαση στη χρηματοδότηση, καθιστώντας δύσκολο για τους τεχνίτες να επενδύσουν στις επιχειρήσεις τους, να εκσυγχρονίσουν τον εξοπλισμό ή να επεκτείνουν τις αγορές τους.

Περιορισμένη πρόσβαση στις αγορές: Οι Έλληνες τεχνίτες αντιμετωπίζουν συχνά περιορισμούς στην πρόσβαση στις διεθνείς αγορές. Η έλλειψη διεθνούς προβολής, τα περιορισμένα δίκτυα εξαγωγών και η μη εξοικείωση με τις διαδικασίες και τους κανονισμούς εξαγωγής εμποδίζουν την ικανότητά τους να προσεγγίσουν τις παγκόσμιες αγορές. Επιπλέον, ο ανταγωνισμός από εισαγωγές μαζικής παραγωγής χαμηλού κόστους αποτελεί εξαιρετικά κρίσιμη πρόκληση για τους χειροτέχνες, ιδιαίτερα σε ευαίσθητες ως προς τις τιμές αγορές.

Αλλαγές στις προτιμήσεις των καταναλωτών: Οι προτιμήσεις των σύγχρονων καταναλωτών έχουν εξελιχθεί σε συνάρτηση με τις διευρυνόμενες κοινωνικές ανισότητες, που διαμορφώνουν αφενός μια τεράστια μάζα καταναλωτών που μπορούν να ανταποκριθούν οικονομικά κυρίως σε αγαθά γρήγορης μόδας (fast fashion) κι αφετέρου μικρότερα και ειδικότερα κοινά που κατέχουν το πολιτιστικό κεφάλαιο ώστε να αναγνωρίζουν και να επιλέγουν αγαθά χειροτεχνικής παραγωγής, υψηλότερης ποιότητας και μοναδικά. Η εκπαίδευση των καταναλωτών σχετικά με την αξία και την ποιότητα των χειροτεχνικών προϊόντων καθίσταται κρίσιμη για την υπέρβαση αυτού του περιορισμού.

Μεταφορά δεξιοτήτων και γνώσεων: Η πτώση της παραδοσιακής χειροτεχνίας στις αγροτικές περιοχές λόγω της αστικοποίησης και της μετανάστευσης έχει οδηγήσει σε μεγάλες απώλειες δεξιοτήτων και γνώσεων. Οι νεότερες γενιές επιλέγουν συχνά διαφορετικούς δρόμους σταδιοδρομίας, με αποτέλεσμα τη σπανιότητα των ειδικευμένων τεχνιτών. Η

10. Εργαστήριο παρακολούθησης επαγγελματιών ΓΣΕΒΕΕ: <https://imegsevee.gr/tag/%ce%b5%cf%81%ce%b3%ce%b1%cf%83%cf%84%ce%b7%cf%81%ce%b9%ce%bf%cf%80%ce%b1%cf%81%ce%b1%ce%ba%ce%bf%ce%bb%ce%bf%cf%85%ce%b8%ce%b7%cf%83%ce%b7%cf%82/>

μετάδοση παραδοσιακών τεχνικών και τεχνογνωσίας από τους παλαιότερους τεχνίτες στη νεότερη γενιά καθίσταται κρίσιμη για τη συνέχεια της χειροτεχνίας στην Ελλάδα.

Περιορισμένη θεσμική υποστήριξη: Η έλλειψη ολοκληρωμένων πολιτικών και θεσμικής υποστήριξης για τον κλάδο της χειροτεχνίας αποτελεί ένα σημαντικό εμπόδιο. Η ανεπαρκής χρηματοδότηση για προγράμματα κατάρτισης, η περιορισμένη πρόσβαση σε πόρους επιχειρηματικής ανάπτυξης και η έλλειψη συντονισμού μεταξύ των κρατικών φορέων μπορούν να εμποδίσουν την ανάπτυξη της ελληνικής χειροτεχνίας. Το πολύ μικρό μέγεθος των χειροτεχνικών επιχειρήσεων (κατά κανόνα οικογενειακό), παρά το γεγονός ότι προσφέρει ευελιξία και προσαρμοστικότητα δημιουργεί ταυτόχρονα προβλήματα από την ύπαρξη κάλυψης παράλληλων καθυκόντων (παραγωγή, σχεδιασμός, επιχειρηματική διαχείριση, ανταπόκριση σε νέες θεσμικές συνθήκες, διάθεση, εμπορία κ.λπ.).

Αυξανόμενο κόστος παραγωγής: Η χειροτεχνική παραγωγή συχνά συνεπάγεται υψηλότερο κόστος λόγω παραγόντων όπως το εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό, τα υλικά υψηλής ποιότητας και οι διαδικασίες έντασης χρόνου. Αυτό μπορεί να καταστήσει δύσκολο για τους τεχνίτες να ανταγωνιστούν προϊόντα μαζικής παραγωγής που είναι συχνά φθηνότερα. Η εξισορρόπηση της ανάγκης για δίκαιη τιμολόγηση με τις απαιτήσεις της αγοράς και τους περιορισμούς κόστους γίνεται μια σημαντική πρόκληση, ειδικά σήμερα που τα κόστη ενέργειας και εισαγόμενων πρώτων υλών βρίσκονται σε πολύ υψηλά επίπεδα.

Βιωσιμότητα και περιβαλλοντικές ανησυχίες: Υπάρχει αυξανόμενη ζήτηση για βιώσιμα και φιλικά προς το περιβάλλον προϊόντα. Η χειροτεχνία αντιμετωπίζει την πρόκληση της προσαρμογής σε φιλικές προς το περιβάλλον πρακτικές, όπως η προμήθεια βιώσιμων υλικών, η ελαχιστοποίηση των απορριμμάτων και η χρήση μη τοξικών διαδικασιών παραγωγής. Η ικανοποίηση αυτών των προσδοκιών διατηρώντας παράλληλα την αυθεντικότητα και την ποιότητα των παραδοσιακών χειροτεχνιών μπορεί να γίνει μια περίπλοκη διαδικασία. Ωστόσο, από την άλλη πλευρά η χειροτεχνία μπορεί να αποτελέσει την παραγωγική μέθοδο για βιώσιμη επανάχρηση υλικών κι αντικειμένων, την ανακύκλωση ή την ανωκύκλωση δευτερογενών υλικών.

Προστασία πνευματικής ιδιοκτησίας: Η προστασία των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας και η πρόληψη της μη εξουσιοδοτημένης αναπαραγωγής ή μίμησης παραδοσιακών σχεδίων είναι ένα σημαντικό και σύγχρονο ζήτημα που απασχολεί τους παραγωγούς. Η εξασφάλιση νομικών διασφαλίσεων, όπως εμπορικά σήματα και πνευματικά δικαιώματα, καθίσταται απαραίτητη για την προστασία της μοναδικότητας και της πολιτιστικής κληρονομιάς που συνδέεται με την ελληνική χειροτεχνία.

Η σύγχρονη ελληνική χειροτεχνία, αν και εμφανώς σχετίζεται με την παραδοσιακή λαϊκή τέχνη διαφέρει σε αρκετά σημεία από αυτή, δεδομένου ότι για ιστορικούς λόγους έχει εν πολλοίς αποκοπεί από την κάλυψη πραγματικών λειτουργικών αναγκών και προσιδιάζει περισσότερο σε μια μορφή τέχνης, που θέτει ως πρωτεύοντα στόχο την καλαισθησία, την οπτική ικανοποίηση και την πρόκληση συναισθημάτων και δευτερευόντως την κάλυψη των ανθρώπινων αναγκών. Επιπλέον, οι τεχνικές και οι πρώτες ύλες χειροτεχνίας είναι ζήτημα επιλογής του δημιουργού και όχι μια συνθήκη που ορίζεται από γεωγραφικά κυρίως όρια (Μακρής, 1981). Σήμερα ο χειροτέχνης, σε ένα παγκόσμιο περιβάλλον, μέσω της εξέλιξης

των μεταφορών και των επικοινωνιών έχει την δυνατότητα της απρόσκοπτης πρόσβασης σε υλικά και τεχνικές και αποφασίζει με κριτήριο οικονομικό, αισθητικό και καλλιτεχνικό τι θα εφαρμόσει. Από την άλλη πλευρά, θα πρέπει να τονιστεί ότι τεχνικές όπως αυτές της αργυροχρυσοχοΐας, της ξυλογλυπτικής, μαρμαροτεχνικής κ.λπ. είναι ιστορικά ορισμένες και εξελιγμένες από γενιά σε γενιά και η εκμάθησή τους μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνον μέσω της οργανωμένης εκπαίδευσης, είτε μέσω της μακρόχρονης μαθητείας από παλαιότερους μάστορες της τέχνης. Σήμερα, ο σύγχρονος χειροτέχνης μπορεί να δράσει ατομικά και να παράξει καινοτομίες για τις οποίες επιδιώκει να ανταμειφθεί, σε αντίθεση με την περίπτωση της λαϊκής τέχνης, που η εξέλιξη προέκυπτε συλλογικά και η καινοτομία είτε θα εντασσόταν στην συλλογική πρακτική είτε θα αποβαλλόταν (Μακρής, 1981). Τέλος, η χειροτεχνία σήμερα διαφοροποιείται ως προς την δυνατότητα που έχει να εντάξει στην παραγωγική της διαδικασία – και πάλι κατά την βούληση του δημιουργού – νέες τεχνολογίες (λογισμικά σχεδίασης, 3D printers, εξοπλισμός κοπής, χάραξης κ.λπ.).

Βασικά μεγέθη ελληνικής χειροτεχνίας σήμερα

Η ποσοτική αποτύπωση του τομέα της χειροτεχνίας είναι μια σύνθετη διαδικασία λόγω της ιδιομορφίας της δραστηριότητας και παραγόντων όπως (Ellis, 2015):

Κατακερματισμένη και ποικιλόμορφη φύση: Οι δραστηριότητες χειροτεχνίας περιλαμβάνουν ένα ευρύ φάσμα δημιουργικών αναζητήσεων, συμπεριλαμβανομένων διαφόρων μορφών τέχνης, ξυλουργικής, κεραμικής, κατασκευής κοσμημάτων, χειροτεχνίας υφασμάτων και πολλών άλλων. Αυτό το πλήθος δραστηριότητας είναι εξαιρετικά δύσκολο να καταγραφεί από τις διαθέσιμες βάσεις δεδομένων, οι οποίες πρωταρχικό στόχο έχουν την καταγραφή της επιχειρηματικής δραστηριότητας και όχι της φύσης της ειδικότητας. Επομένως η συλλογή περιεκτικών δεδομένων καθίσταται δύσκολη.

Άτυπη ή ερασιτεχνική φύση: Πολλές χειροτεχνικές δραστηριότητες επιδιώκονται ως χόμπι ή ως παράπλευρη δραστηριότητα, καθιστώντας λιγότερο πιθανό να τεκμηριωθούν επίσημα ή να παρακολουθηθούν. Αυτοί οι άτυποι χειροτέχνες δεν συμμετέχουν σε επίσημες έρευνες ή σε καθιερωμένους χειροτεχνικούς οργανισμούς και φορείς, γεγονός που παρεμποδίζει περαιτέρω τη συλλογή στατιστικών δεδομένων.

Έλλειψη τυποποιημένων ορισμών: Οι δραστηριότητες χειροτεχνίας μπορούν να ερμηνευτούν διαφορετικά, οδηγώντας σε διάφορους ορισμούς και διαφορετικές ταξινομήσεις. Αυτό που ορίζεται ως χειροτεχνική δραστηριότητα, μπορεί υπό άλλες προϋποθέσεις να καταταχθεί στις καλές τέχνες ή απλώς ως ένα έργο DIY. Αυτή η ασάφεια καθιστά δύσκολη την ανάπτυξη ενός ενοποιημένου πλαισίου μέτρησης και εκτίμησης.

Έλλειψη επίσημης οικονομικής αποτύπωσης: Οι χειροτεχνικές δραστηριότητες συχνά λειτουργούν εντός ανεπίσημων ή μικροοικονομικών δομών, που οι συναλλαγές μπορεί να πραγματοποιούνται σε μικρή κλίμακα ή μέσω άτυπων καναλιών, όπως τοπικές αγορές, εκθέσεις ή διαδικτυακές πλατφόρμες. Αυτές οι συναλλαγές συχνά δεν αποτυπώνονται με παραδοσιακές μεθόδους οικονομικής καταγραφής, με αποτέλεσμα την υποεκτίμηση ή την

παράλειψη δεδομένων χειροτεχνικής δραστηριότητας.

Σύμφωνα με την πρόσφατη «Μελέτη για τη χαρτογράφηση του τομέα της Χειροτεχνίας Καλλιτεχνικής Βιοτεχνίας ανά κλάδο» (ΓΓΒ, 2022) στις προαναφερθείσες δραστηριότητες καταγράφονται σχεδόν 11.000 επιχειρήσεις¹¹, η συντριπτική πλειοψηφία των οποίων είναι ατομικές επιχειρήσεις (77,02%), Ομόρρυθμες (10,21%) και ΙΚΕ (5%). Οι περισσότερες ενεργές χειροτεχνικές επιχειρήσεις καταγράφονται την περίοδο 2015–2019 (~2.400), ενώ στην περίοδο 2010–2014 καταγράφεται ο μικρότερος αριθμός ενεργών επιχειρήσεων (~1.400). Ο κλάδος της ξυλοτεχνίας αποτελεί διαχρονικά τον πολυπληθέστερο κλάδο και ακολουθούν οι κλάδοι του κοσμήματος, των παιχνιδιών και του υφάσματος.

Πίνακας 2: Διαχρονική Εξέλιξη Σημαντικότερων Χειροτεχνικών Κλάδων (σύμφωνα με τις τρέχουσες ενεργές επιχειρήσεις)

Θέση	Πριν το 2010	Έτος 2010	Έτος 2022
1	Ξυλοτεχνία	Ξυλοτεχνία	Ξυλοτεχνία
2	Αργυροχρυσοχοΐα	Αργυροχρυσοχοΐα	Ψευδοκόσμημα
3	Ύφασμα	Ύφασμα	Αργυροχρυσοχοΐα
4	Κεραμική	Ψευδοκόσμημα	Παιχνίδια
5	Ψευδοκόσμημα	Αγιογραφία	Ύφασμα

Πηγή: «Χαρτογράφηση του τομέα της Χειροτεχνίας και Καλλιτεχνικής Βιοτεχνίας», ΓΓΒ, 2022

Η ελληνική χειροτεχνία, αν και είναι πλέον πολύ περιορισμένη, συμβάλει πολλαπλώς στην ελληνική οικονομία. Καταρχάς, είναι ευθέως συνδεδεμένη με τον εγχώριο και διεθνή τουρισμό στηρίζοντας τις τοπικές οικονομίες και τους τοπικούς παραγωγούς. Ωστόσο, καλύπτει κι εγχώριες λειτουργικές ανάγκες σε κοσμήματα, έπιπλα, υφαντουργικών, κεραμικών και γυάλινων προϊόντων.

Για τους σκοπούς της παρούσας εργασίας αναζητήθηκαν στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ σχετικά με τον αριθμό επιχειρήσεων, τον κύκλο εργασιών και τον αριθμό εργαζομένων για το έτος 2019. Τα στοιχεία είναι τετραψήφιας ανάλυσης και ανά περιφέρεια και η επιλογή των κλάδων έγινε από την μελετήτρια, λαμβάνοντας υπόψη την ταξινόμηση της πρόσφατης μελέτης του ΥΠΑΝΕΠ¹².

Μελετώνται οι εξής 24 χειροτεχνικοί κλάδοι:

11. Με στοιχεία από το Γ.Ε.ΜΗ.

12. Η μελέτη «Χαρτογράφηση του τομέα της Χειροτεχνίας και Καλλιτεχνικής Βιοτεχνίας» υλοποιήθηκε με στοιχεία ΓΕΜΗ για κλάδους 8-ψήφιας ανάλυσης ως προς τον αριθμό των επιχειρήσεων. Η μελέτη σε 4-ψήφια ανάλυση κρίθηκε αναγκαία στο παρόν ενημερωτικό σημείωμα καθώς τα διαθέσιμα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ βρίσκονται σε αυτήν την ανάλυση, ωστόσο δίνεται πληροφορία και για άλλα μεγέθη (κύκλος εργασιών, αριθμός εργαζομένων).

Πίνακας 3: Κλάδοι χειροτεχνίας 4-ψήφιας ανάλυσης που μελετώνται

13.30	Τελειοποίηση (φινίρισμα) υφαντουργικών προϊόντων
13.92	Κατασκευή έτοιμων κλωστοϋφαντουργικών ειδών, εκτός από ενδύματα
13.93	Κατασκευή χαλιών και κιλιμιών
13.99	Κατασκευή άλλων υφαντουργικών προϊόντων π.δ.κ.α.
14.12	Κατασκευή ενδυμάτων εργασίας
14.13	Κατασκευή άλλων εξωτερικών ενδυμάτων
14.19	Κατασκευή άλλων ενδυμάτων και εξαρτημάτων ένδυσης
15.12	Κατασκευή ειδών ταξιδιού (αποσκευών), τσαντών και παρόμοιων ειδών, ειδών σελοποιίας και σαγματοποιίας
16.24	Κατασκευή ξύλινων εμπορευματοκιβωτίων
16.29	Κατασκευή άλλων προϊόντων από ξύλο κατασκευή ειδών από φελλό και ειδών καλαθοποιίας και σπαρτοπλεκτικής
17.29	Κατασκευή άλλων ειδών από χαρτί και χαρτόνι
20.30	Παραγωγή χρωμάτων, βερνικιών και παρόμοιων επιχρισμάτων, μελανιών τυπογραφίας και μαστιχών
23.13	Κατασκευή κοίλου γυαλιού
23.19	Κατασκευή και κατεργασία άλλων ειδών γυαλιού, περιλαμβανομένου του γυαλιού για τεχνικές χρήσεις
23.41	Κατασκευή κεραμικών ειδών οικιακής χρήσης και κεραμικών διακοσμητικών ειδών
23.70	Κοπή, μορφοποίηση και τελική επεξεργασία λίθων
25.99	Κατασκευή άλλων μεταλλικών προϊόντων π.δ.κ.α.
31.09	Κατασκευή άλλων επίπλων
32.12	Κατασκευή κοσμημάτων και συναφών ειδών
32.13	Κατασκευή κοσμημάτων απομίμησης και συναφών ειδών
32.20	Κατασκευή μουσικών οργάνων
32.40	Κατασκευή παιχνιδιών κάθε είδους
32.99	Άλλες μεταποιητικές δραστηριότητες π.δ.κ.α.
90.03	Καλλιτεχνική δημιουργία

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ίδια Επεξεργασία

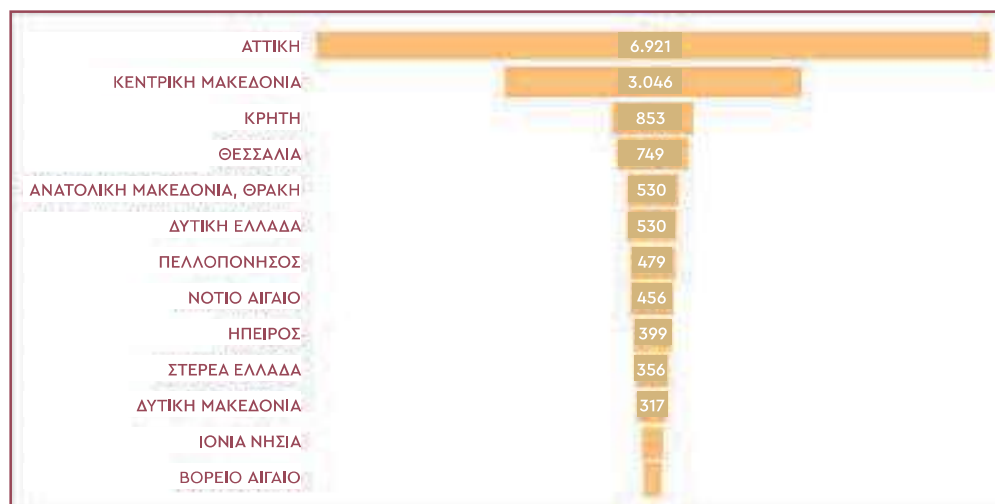
Πανελλαδικά σε αυτούς τους κλάδους καταγράφονται 15.066 επιχειρήσεις, που απασχολούν 47.784 εργαζόμενους και ο κύκλος εργασιών τους ανέρχεται στα 2,8 δις.€.

Στα παρακάτω γραφήματα αποτυπώνεται η παρουσία της χειροτεχνίας ανά περιφέρεια (NUTS 2):

Η Περιφέρεια της Αττικής συγκεντρώνει το 46% των χειροτεχνικών επιχειρήσεων, το 51% του κύκλου εργασιών τους και το 51% των εργαζομένων. Ακολουθεί η Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας που συγκεντρώνει 20% των χειροτεχνικών επιχειρήσεων, το 27% του κύκλου εργασιών τους και το 25% των εργαζομένων. Σημαντική παρουσία της χειροτεχνίας

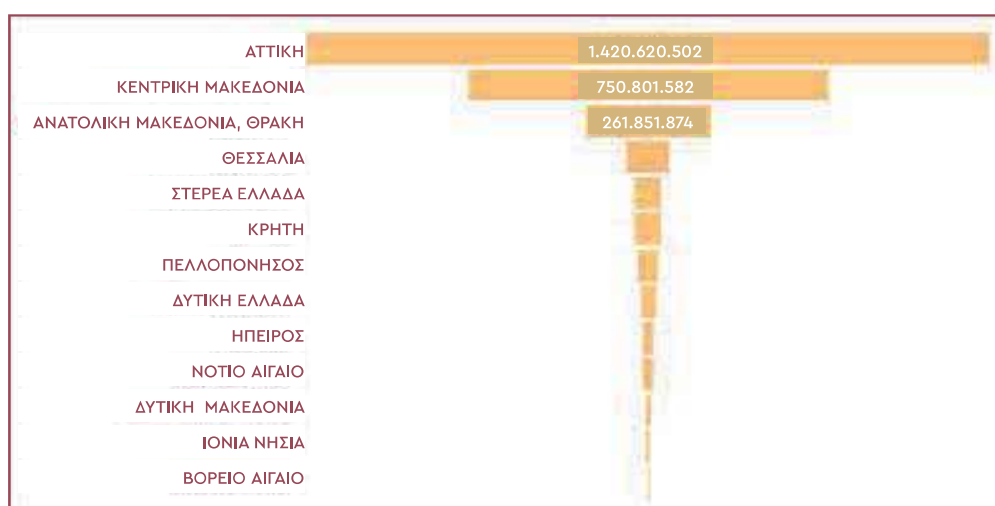
καταγράφεται στις περιφέρειες της Κρήτης, της Θεσσαλίας, της Ανατολικής Μακεδονίας Θράκης και ακολουθούν η Δυτική Ελλάδα, η Πελοπόννησος και το Ν. Αιγαίο. Στις τελευταίες θέσεις είναι η Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου, η Δυτική Μακεδονία, η Ήπειρος και η Στ. Ελλάδα.

Διάγραμμα 1: Αριθμός νομικών μονάδων χειροτεχνίας ανά περιφέρεια για το έτος 2019

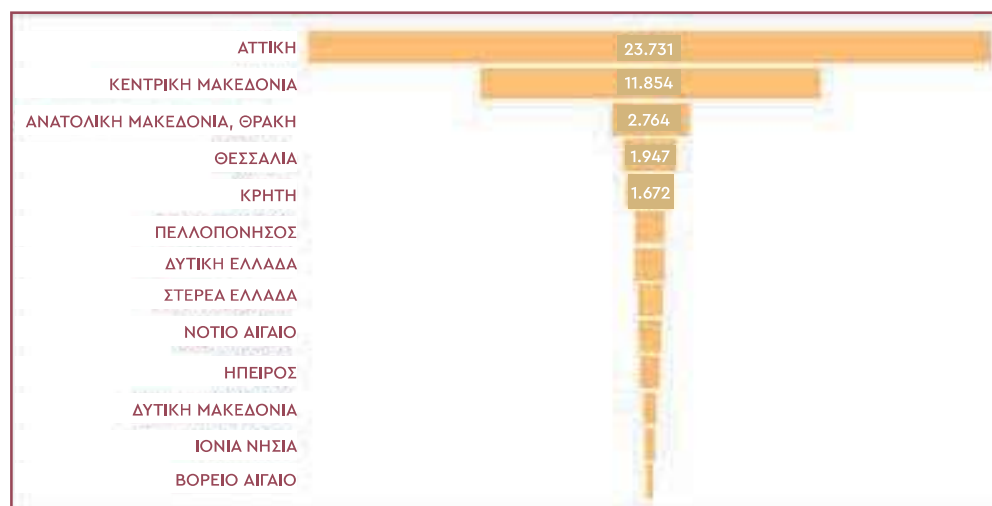
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ιδια Επεξεργασία

Διάγραμμα 2: Κύκλος Εργασιών χειροτεχνίας ανά περιφέρεια για το έτος 2019

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ιδια Επεξεργασία

Διάγραμμα 3: Αριθμός Εργαζομένων χειροτεχνίας ανά περιφέρεια για το έτος 2019

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ιδια Επεξεργασία

Είναι γνωστό ότι οι χειροτεχνικές παραγωγικές δραστηριότητες συσπειρώνονται σε οικονομίες εντοπιότητας (localization economies) (Αυγερινού & Κλαμπατσέα, 2006) επιδιώκοντας οικονομικά οφέλη, που προκύπτουν από τη συγκέντρωση ομοειδών δραστηριοτήτων σε συγκεκριμένες γεωγραφικές περιοχές γεγονός που διευκολύνει την ανταλλαγή γνώσεων, την διαθεσιμότητα πόρων, τις συνέργειες της αγοράς και της διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, στο παρελθόν οι αγροτικές περιοχές ήταν κέντρα χειροτεχνικής παραγωγής για διάφορους λόγους. Πρώτον, επειδή κάθε αγροτική περιοχή είχε πρόσβαση σε φυσικούς πόρους απαραίτητους για τη χειροτεχνία, όπως η ξυλεία, ο άργιλος ή μεταλλεύματα, μειώνοντας τα κόστη μεταφοράς και παραγωγής. Αλλά και η ανάπτυξη συγκεκριμένων τοπικών τεχνογνωσιών και δεξιοτήτων δημιουργούσε τις συνθήκες μεταφοράς γνώσεων και τεχνογνωσίας διαγενεακά, λόγω της οικογενειακής ενασχόλησης με ένα χειροτεχνικό επάγγελμα. Συνεπώς, εντοπιζόταν τοπικά ένα εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό ικανό να παράγει χειροτεχνικά είδη υψηλής ποιότητας. Επίσης, η εντοπιότητα παραγωγής και γνώσεων καθιστούσε τις περιοχές επίκεντρα συγκεκριμένων χειροτεχνικών προϊόντων (κόσμημα στους Καλαρρύτες Ιωαννίνων, υφαντά στην Θεσσαλία και την Δυτική Μακεδονία, μετάξι στο Σουφλί κ.ο.κ.) με αποτέλεσμα να προσελκύουν τους αγοραστές που αναζητούσαν συγκεκριμένα προϊόντα, καθώς η διαθεσιμότητα μιας μεγάλης γκάμας προϊόντων χειροτεχνίας σε μια τοποθεσία διευκόλυνε τους πελάτες να συγκρίνουν και να επιλέξουν τα είδη που επιθυμούν. Άλλωστε, οι χειροτεχνικές δραστηριότητες αποτέλεσαν τους θεματοφύλακες της παραδοσιακής γνώσης, διασφαλίζοντας ότι μοναδικές τεχνικές και πολιτιστικές εκφράσεις μεταλαμπαδεύονται στις επόμενες γενεές. Οι τοπικές χειροτεχνικές δραστηριότητες, βρίσκονταν σε διαλεκτική σχέση με τον τόπο συμβάλλοντας και αντλώντας από τα τοπικά ήθη, έθιμα και παραδόσεις και διαμορφώνοντας τον τοπικό πολιτισμό.

Η αστικοποίηση και οι μετακινήσεις των πληθυσμών στον ελλαδικό χώρο συμπαρέσυρε και τα επαγγέλματα και τις τέχνες των ανθρώπων, που τις έφεραν μαζί τους και συνέχισαν την εξάσκηση τους και στις πόλεις (όπως για παράδειγμα μαρμαροτεχνία και κεραμική από τα ελληνικά νησιά στο Μαρούσι της Αττικής, κόσμημα από την ηπειρωτική Ελλάδα στο κέντρο της Αθήνας κ.ά.). Η συσπείρωση των χειροτεχνικών και καλλιτεχνικών βιοτεχνικών δραστηριοτήτων αποτέλεσε μια ευνοϊκή συνθήκη για την δραστηριοποίηση τους. Ειδικότερα, στο ιστορικό κέντρο της Αθήνας που δέχτηκε και τους περισσότερους πληθυσμούς και δραστηριότητες τους μεταπολεμικά, διαμορφώθηκαν χωρικοί θύλακες χειροτεχνικών και άλλων μικρών μεταποιητικών δραστηριοτήτων ενισχύοντας την ανάπτυξη της δημιουργικότητας, της συνεργασίας και της καινοτομίας και απευθύνονταν σε μια ζωντανή και ποικιλόμορφη πελατειακή βάση, επιτρέποντας στους τεχνίτες να αξιοποιήσουν μια μεγαλύτερη αγορά και να προσεγγίσουν ένα ευρύτερο κοινό. Με την πάροδο του χρόνου και την εμπέδωση των παραγωγικών δικτύων διαμορφώθηκαν «πιάτσες» από εξειδικευμένους προμηθευτές, κατασκευαστές και διανομείς και διευρύνθηκε η διαθεσιμότητα πόρων (πρώτες ύλες, εξοπλισμός, τεχνογνωσία). Τα κέντρα των πόλεων παρέχουν καλύτερες συνθήκες υποδομών και μεταφορών που διευκολύνουν την παραγωγή. Όλα τα παραπάνω δημιούργησαν την παραγωγική βάση για πλήθος ειδικών χειροτεχνικών επαγγελμάτων (Δεμερτζή & ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, 2021· Δεμερτζή & Αυγερινού Κολώνια, 2021· Koutsari, & Demertzi, 2020).

Από την άλλη, η μικρή μεταποίηση, η χειροτεχνία, οι εμπορικές χρήσεις, οι υπηρεσίες και η κατοικία διαμορφώσαν αστικά κέντρα μικτών χρήσεων που συνυπήρχαν (όχι πάντα χωρίς προβλήματα) συνετέλεσαν στην διαρκή κίνηση, στην συνύπαρξη, στην ζωντάνια της πόλης, όροι απαραίτητοι για την αστική βιωσιμότητα, την συμπεριληπτικότητα και την τοπική οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξη.

Σήμερα, για διάφορους ιστορικούς, κοινωνικο-πολιτικούς και οικονομικούς λόγους, όπως οι εισαγωγές τυποποιημένων βιομηχανικών προϊόντων, η ερμηποίηση της υπαίθρου, η αποβιομηχάνιση, το θεσμικό έλλειμμα στήριξης, οι αλλαγές των καταναλωτικών προτύπων κ.λπ., η χειροτεχνική παραγωγή στην ύπαιθρο βρίσκεται σε παρακμή. Στα αστικά κέντρα παραμένει εμφανής η παρουσία της χειροτεχνίας, παρά το γεγονός ότι τα δίκτυά της σταδιακά απορρυθμίζονται.

Από τα διαθέσιμα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ για το έτος 2019, παρατηρείται ότι τα σημαντικότερα μεγέθη των κλάδων χειροτεχνίας βρίσκονται στα δύο μεγάλα αστικά κέντρα Αθήνας-Θεσσαλονίκης.

Πιο συγκεκριμένα, ο κεντρικός τομέας της Αθήνας καταγράφει σημαντική την παρουσία της καλλιτεχνικής δημιουργίας (825 επιχειρήσεις), την κατασκευή ενδυμάτων (537 επιχειρήσεις) και την κατασκευή κοσμημάτων (464 επιχειρήσεις). Στην Θεσσαλονίκη, η κατασκευή ενδυμάτων (492 επιχειρήσεις), επίπλων (443) και η καλλιτεχνική δημιουργία (447) είναι σημαντικές δραστηριότητες. Θα πρέπει να επισημανθεί ξανά ότι η στατιστική αποτύπωση της χειροτεχνίας είναι περίπλοκη και τα δεδομένα που παρουσιάζονται εδώ έχουν μεγαλύτερη αξία για την καταγραφή περισσότερο των ποιοτήτων που επικρατούν, παρά για τα μετρήσιμα μεγέθη.

Πίνακας 4: Χωρικές Συγκεντρώσεις – Περιφερειακές Ενότητες με πάνω από 100 χειροτεχνικές επιχειρήσεις κατά κλάδο για το έτος 2019

Περιφερειακή Ενότητα	Χειροτεχνικός Κλάδος	Αριθμός Επιχειρήσεων	Κύκλος Εργασιών	Αριθμός Εργαζομένων
Περιφερειακή Ενότητα Κεντρικού Τομέα Αθηνών	Καλλιτεχνική δημιουργία	825	27.598.660	1.540
Περιφερειακή Ενότητα Κεντρικού Τομέα Αθηνών	Κατασκευή άλλων εξωτερικών ενδυμάτων	537	154.275.134	3.137
Περιφερειακή Ενότητα Θεσσαλονίκης	Κατασκευή άλλων εξωτερικών ενδυμάτων	492	225.280.805	2.672
Περιφερειακή Ενότητα Κεντρικού Τομέα Αθηνών	Κατασκευή κοσμημάτων και συναφών ειδών	464	55.801.897	1.201
Περιφερειακή Ενότητα Βορείου Τομέα Αθηνών	Καλλιτεχνική δημιουργία	447	8.519.704	555
Περιφερειακή Ενότητα Θεσσαλοίκης	Κατασκευή άλλων επίπλων	443	75.224.940	1.688
Περιφερειακή Ενότητα Νότιου Τομέα Αθηνών	Καλλιτεχνική δημιουργία	252	4.260.329	320
Περιφερειακή Ενότητα Θεσσαλονίκης	Καλλιτεχνική δημιουργία	202	2.521.723	391
Περιφερειακή Ενότητα Δυτικού Τομέα Αθηνών	Κατασκευή άλλων εξωτερικών ενδυμάτων	176	25.197.796	825
Περιφερειακή Ενότητα Κεντρικού Τομέα Αθηνών	Κατασκευή άλλων επίπλων	159	7.823.968	272
Περιφερειακή Ενότητα Θεσσαλονίκης	Κατασκευή κοσμημάτων και συναφών ειδών	158	12.037.785	363
Περιφερειακή Ενότητα Ανατολικής Αττικής	Καλλιτεχνική δημιουργία	152	2.521.834	179
Περιφερειακή Ενότητα Θεσσαλοίκης	Κατασκευή άλλων μεταλλικών προϊόντων π.δ.κ.α.	142	98.743.329	1.193
Περιφερειακή Ενότητα Νότιου Τομέα Αθηνών	Κατασκευή άλλων εξωτερικών ενδυμάτων	134	27.699.015	621
Περιφερειακή Ενότητα Βόρειου Τομέα Αθηνών	Κατασκευή άλλων εξωτερικών ενδυμάτων	123	99.505.511	1.230
Περιφερειακή Ενότητα Νοτίου Τομέα Αθηνών	Κατασκευή άλλων επίπλων	123	9.624.292	299
Περιφερειακή Ενότητα Ανατολικής Αττικής	Κατασκευή άλλων επίπλων	116	24.622.764	561
Περιφερειακή Ενότητα Δυτικού Τομέα Αθηνών	Κατασκευή άλλων επίπλων	115	14.556.711	395
Περιφερειακή Ενότητα Δυτικού Τομέα Αθηνών	Καλλιτεχνική δημιουργία	113	1.593.433	122
Περιφερειακή Ενότητα Θεσσαλονίκης	Κατασκευή έτοιμων κλωστοϋφαντουργικών ειδών, εκτός από ενδύματα	104	29.847.757	449

Περιφερειακή Ενότητα	Χειροτεχνικός Κλάδος	Αριθμός Επιχειρήσεων	Κύκλος Εργασιών	Αριθμός Εργαζομένων
Περιφερειακή Ενότητα Λάρισας	Κατασκευή άλλων επίπλων	101	8.075.873	270
Περιφερειακή Ενότητα Κεντρικού Τομέα Αθηνών	Κατασκευή έτοιμων κλωστοϋφαντουργικών ειδών, εκτός από ενδύματα	100	13.765.286	269
Περιφερειακή Ενότητα Πειραιώς	Καλλιτεχνική δημιουργία	100	1.763.164	131

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Προηγούμενες μελέτες κι έρευνες (Δεμερτζή & Αυγερινού, 2022) έχουν επισημάνει την σημαντική παρουσία του κοσμήματος στο Ιστορικό Κέντρο της Αθήνας. Από τις έρευνες ποιότητας προκύπτει ότι η δραστηριότητα της αργυροχρυσοχοΐας πρωταγωνιστεί ακόμη και σήμερα μεταξύ των χειροτεχνικών παραγωγικών δραστηριοτήτων στην Αθήνα. Υπάρχει ένα καταγεγραμμένο παραγωγικό cluster που δραστηριοποιείται μεταξύ των οδών Αθηνάς, Μητροπόλεως και Σταδίου με μικρά εργαστήρια εγκατεστημένα στους ορόφους των κτιρίων και στα ισόγεια καταστήματα εξοπλισμού, πρώτων υλών, υλικών συσκευασίας, υπηρεσίες επισκευών κ.ο.κ. Οι τεχνικές χειροποίητου κοσμήματος που εφαρμόζονται είναι οι παραδοσιακές (συρματερή, κοκκίδωση, εμπέστη τεχνική, inlay, married metal κ.λπ.) που έχουν διασωθεί από την αρχαιότητα και έχουν μεταλαμπαδευθεί από γενιά σε γενιά. Το cluster κοσμήματος στο κέντρο της Αθήνας αποτελεί ένα υπόδειγμα χειροτεχνικής παραγωγής που λειτουργεί ως μια άτυπη αλυσίδα αξίας αλληλοσυμπληρούμενων ειδικοτήτων, φέρει συσσωρευμένη κι εξειδικευμένη γνώση και παράγει με ευέλικτο τρόπο προϊόντα μεγάλης οικονομικής, πολιτιστικής και καλλιτεχνικής αξίας που απευθύνονται στην διεθνή αγορά. Παρά την αντοχή που επέδειξε στις πολλαπλές κρίσεις των τελευταίων δεκαετιών, σήμερα απειλείται σημαντικά από την έντονη και διαρκώς αυξανόμενη παρουσία του αστικού τουρισμού.

Η ελληνική παραδοσιακή και μοντέρνα χειροτεχνία διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και ταυτόχρονα συμβάλλουν στον σύγχρονο πολιτισμό. Η Ελλάδα έχει μια πλούσια ιστορία και μια ποικιλόμορφη πολιτιστική κληρονομιά που είναι βαθιά ριζωμένη στις παραδόσεις της στη χειροτεχνία. Από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα, οι Έλληνες τεχνίτες έχουν τελειοποιήσει τις δεξιότητές τους, μεταδίδουν γνώσεις και παράγουν μοναδικές και ξεχωριστές δημιουργίες που αναδεικνύουν την καλλιτεχνική ικανότητα της χώρας.

Η παραδοσιακή ελληνική χειροτεχνία περιλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα ειδικοτήτων όπως η κεραμική, η υφαντική, η μεταλλοτεχνία, η ξυλογλυπτική και η κατασκευή κοσμημάτων, μεταξύ άλλων. Αυτές οι τέχνες είναι βαθιά συνυφασμένες με την ελληνική ιστορία, τη μυθολογία και την πολιτιστική ταυτότητα. Οι τεχνίτες ακολουθούν μέχρι και σήμερα σχολαστικά παλιές τεχνικές, χρησιμοποιώντας συχνά παραδοσιακά εργαλεία και υλικά, για να παράγουν εξαιρετικά έργα τέχνης. Διατηρώντας και εξασκώντας αυτές τις παραδοσιακές τέχνες, οι τεχνίτες όχι μόνο διατηρούν ζωντανές τις αρχαίες δεξιότητες αλλά παρέχουν επίσης ένα

παράθυρο στο παρελθόν της Ελλάδας.

Ένα παράδειγμα της ελληνικής δεξιοτεχνίας που διατηρεί την πολιτιστική κληρονομιά είναι η τέχνη της κεραμικής. Η Ελλάδα έχει μακρά παράδοση στην κεραμική, που χρονολογείται χιλιάδες χρόνια πίσω. Σήμερα, οι ειδικευμένοι τεχνίτες συνεχίζουν να δημιουργούν αγγεία χρησιμοποιώντας τεχνικές που έχουν περάσει από γενιά σε γενιά. Μελετώντας αρχαία στυλ και σχέδια κεραμικής, οι σύγχρονοι κεραμίστες μπορούν να αναδημιουργήσουν και να αναζωογονήσουν παραδοσιακές μορφές, σχέδια και μοτίβα. Αυτό βοηθά στη διατήρηση της σύνδεσης με το παρελθόν, ενώ προσθέτουν τις δικές τους σύγχρονες εμπνεύσεις.

Εκτός από την παραδοσιακή χειροτεχνία, οι σύγχρονοι Έλληνες τεχνίτες συμβάλλουν επίσης στη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς ενσωματώνοντας παραδοσιακά στοιχεία σε μοντέρνα σχέδια. Αντλούν έμπνευση από αρχαία ελληνικά μοτίβα, σχεδιαστικές λεπτομέρειες και συμβολισμούς για να δημιουργήσουν καινοτόμα και μοναδικά κομμάτια. Για παράδειγμα, οι σχεδιαστές κοσμημάτων συχνά ενσωματώνουν αρχαία ελληνικά μοτίβα ή χρησιμοποιούν αρχαία νομίσματα ως σημεία εστίασης στα σχέδιά τους, συνδυάζοντας την ιστορία με τη σύγχρονη αισθητική.

Επιπλέον, η ελληνική χειροτεχνία έχει σημαντική επίδραση στον σύγχρονο πολιτισμό. Οι δεξιότητες και οι τεχνικές που πέρασαν από γενιά σε γενιά συνεχίζουν να εξασκούνται και να τελειοποιούνται από σύγχρονους τεχνίτες. Αυτό συμβάλλει στη ζωντάνια και το δυναμισμό της καλλιτεχνικής κοινότητας και καλλιεργεί νέες καλλιτεχνικές και πολιτιστικές ταυτότητες. Η χειροτεχνία λειτουργεί ως γέφυρα μεταξύ του παρελθόντος και του παρόντος, επιτρέποντας στα άτομα να ασχοληθούν με την πολιτιστική τους κληρονομιά και να βιώσουν μια αίσθηση συνέχειας σε έναν κόσμο που αλλάζει ταχέως.

Η ελληνική χειροτεχνία παίζει επίσης ζωτικό ρόλο στον τουρισμό, προσελκύοντας επισκέπτες από όλο τον κόσμο που εκτιμούν και αναζητούν αυθεντικές πολιτιστικές εμπειρίες. Οι τεχνίτες και οι δημιουργοί παρουσιάζουν συχνά τη δουλειά τους σε τοπικές αγορές, εκθέσεις και μουσεία, επιτρέποντας στους επισκέπτες να δουν εκ του σύνεγγυς την ικανότητα και την τέχνη. Έτσι δεν παρέχονται μόνο οικονομικές ευκαιρίες για τους τεχνίτες, αλλά προωθείται επίσης η πολιτιστική ανταλλαγή και αναγνώριση.

Διεθνείς τάσεις και προοπτικές

Οι διεθνείς τάσεις αντικατοπτρίζουν συλλογικά μια αυξανόμενη εκτίμηση για την τέχνη, την ποιότητα και την ανθρώπινη επαφή που φέρνει η δεξιοτεχνία στα προϊόντα και οι εμπειρίες. Η ικανότητα της χειροτεχνίας να συνδυάζει την παράδοση με την καινοτομία και την ατομικότητα την τοποθετεί ως ισχυρή δύναμη στην παγκόσμια αγορά. Οι παγκόσμιες τάσεις ως προς την χειροτεχνία αναφέρονται σε Kroezen, 2021· Croidieu & Kim, 2018· Ranganathan, 2018· Campana et. al., 2016).

Προσαρμογή και εξατομίκευση: Η χειροτεχνία επιτρέπει μοναδικά και εξατομικευμένα προϊόντα που καλύπτουν τις ατομικές προτιμήσεις. Οι καταναλωτές αναζητούν όλο και περισσότερο μοναδικά αντικείμενα που αντικατοπτρίζουν την προσωπικότητα και τις αξίες

τους.

Slow Craft Movement: Σε αντίθεση με τη γρήγορη, μιας χρήσης κουλτούρα μαζικής παραγωγής, η αργή διαδικασία της χειροτεχνίας δίνει έμφαση στην αξία της αργής, σκόπιμης και ουσιαστικής δεξιοτεχνίας. Ενθαρρύνει τους καταναλωτές να εκτιμήσουν τον χρόνο, την προσπάθεια και την ικανότητα που απαιτούνται για τη δημιουργία χειροποίητων προϊόντων, ενισχύοντας μια βαθύτερη σύνδεση μεταξύ του κατασκευαστή και του καταναλωτή.

Ηθικό και δίκαιο εμπόριο: Ο συνειδητός καταναλωτισμός παρουσιάζει άνοδο, με μια αυξανόμενη εστίαση στις ηθικές και δίκαιες πτυχές του εμπορίου της παραγωγής. Η χειροτεχνία ευθυγραμμίζεται με αυτές τις αξίες, καθώς συχνά περιλαμβάνει τη χρήση υλικών που προέρχονται από τοπική αγορά, την υποστήριξη των τοπικών κοινοτήτων και τη διασφάλιση δίκαιων μισθών και συνθηκών εργασίας. Οι τεχνίτες που δίνουν προτεραιότητα σε αυτές τις αρχές κερδίζουν την προσοχή και την πίστη από τους κοινωνικά συνειδητοποιημένους καταναλωτές.

Διασυνωριακός και διαπολιτισμικός διάλογος: Η χειροτεχνία επωφελείται από την παγκόσμια συνδεσιμότητα, με τεχνίτες και παραγωγούς από διαφορετικές χώρες και πολιτισμούς να ανταλλάσσουν ιδέες, τεχνικές και αισθητική. Αυτή η διαπολιτισμική ανταλλαγή όχι μόνο εμπλουτίζει την ίδια τη χειροτεχνική παραγωγή, αλλά επίσης ανοίγει νέες ευκαιρίες στην αγορά και συνεργασίες πέρα από τα σύνορα.

Η χειροτεχνία στην ψηφιακή εποχή: Ενώ η χειροτεχνία είναι βαθιά ριζωμένη στις παραδοσιακές τεχνικές, υπάρχει μια αυξανόμενη ένταξη ψηφιακών εργαλείων και τεχνολογιών. Οι τεχνίτες χρησιμοποιούν ψηφιακά μέσα για να σχεδιάζουν (computer-aided design – CAD), για την τρισδιάστατη εκτύπωση, την κοπή με λέιζερ και άλλες ψηφιακές δυνατότητες για να βελτιώσουν τη δεξιοτεχνία τους, να βελτιώσουν την παραγωγή και να δημιουργήσουν περίπλοκα σχέδια που θα ήταν δύσκολο να επιτευχθούν με το χέρι.

Η χειροτεχνία ως τρόπος ζωής: Η χειροτεχνία δεν είναι μόνο μια παραγωγική διαδικασία με σκοπό το κέρδος. Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται να έχει γίνει τρόπος ζωής για πολλά άτομα. Η διαδικασία κατασκευής, η σύνδεση με τα υλικά και η διατήρηση των παραδοσιακών τεχνικών έχουν σημαντική απήχηση. Τα εργαστήρια χειροτεχνίας, τα μαθήματα και τα σεμινάρια ολοένα και κερδίζουν σε δημοτικότητα, καθώς οι άνθρωποι επιδιώκουν να μάθουν και να ασχοληθούν με πρακτικές χειροτεχνίας ως μια μορφή αυτοέκφρασης και προσωπικής ολοκλήρωσης.

Το μέλλον της χειροτεχνίας μπορεί να εξελιχθεί με διάφορους τρόπους, οι βασικές αξίες της τέχνης, της ποιότητας και της ανθρώπινης επαφής είναι πιθανό να παραμείνουν κεντρικές, διασφαλίζοντας τη διαρκή συνάφειά της σε έναν ταχέως μεταβαλλόμενο κόσμο. Γεννιέται λοιπόν ένα φάσμα προοπτικών για την χειροτεχνία του μέλλοντος, διεθνώς.

Παράδοση και καινοτομία: Η χειροτεχνία μπορεί να συνεχίσει να εξελίσσεται συνδυάζοντας παραδοσιακές τεχνικές με καινοτόμες τεχνολογίες. Αυτή η σύμπραξη μπορεί να οδηγήσει σε νέα και μοναδικά προϊόντα, που ταυτόχρονα αναγνωρίζουν την πολιτιστική κληρονομιά και τις παραδόσεις της χειροτεχνίας.

Βιωσιμότητα και ηθικές πρακτικές: Με τις αυξανόμενες περιβαλλοντικές ανησυχίες, το

μέλλον της χειροτεχνίας βρίσκεται στις βιώσιμες και ηθικές πρακτικές (χρήση φιλικών προς το περιβάλλον υλικών, ελαχιστοποίηση των απορριμμάτων και στην υιοθέτηση αρχών δίκαιου εμπορίου) ώστε να ανταποκριθούν στις νέες καταναλωτικές τάσεις που επιζητούν διαφανείς αλυσίδες εφοδιασμού και θετικό περιβαλλοντικό αντίκτυπο.

Ψηφιακή ολοκλήρωση και εικονική χειροτεχνία: Η εξέλιξη των ψηφιακών τεχνολογιών αναμένεται να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στο μέλλον της χειροτεχνίας. Η εικονική πραγματικότητα (VR), η επαυξημένη πραγματικότητα (AR) και οι ψηφιακές πλατφόρμες θα επιτρέψουν στους τεχνίτες να επιδείξουν τη δουλειά τους, να αλληλεπιδράσουν με τους πελάτες και να προσφέρουν τα προϊόντα/υπηρεσίες τους απρόσκοπτα και διεθνώς.

Η χειροτεχνία ως πρακτική συνεργασίας των δημιουργικών κοινοτήτων: Η χειροτεχνία αναμένεται να διατηρήσει στον πυρήνα της δραστηριότητάς της το συστατικό στοιχείο της, που δεν είναι άλλο από την συνεργατικότητα και δικτύωση, την διαμόρφωση χωρικών (τυπικών και άτυπων) αλυσίδων αξίας, την μεταφορά γνώσεων και τεχνογνωσίας, μέσω της δημιουργίας και εμβάθυνσης χειροτεχνικών και δημιουργικών κοινοτήτων που παρέχουν πλατφόρμες μάθησης, συνεργασίας και υποστήριξης.

Βιωματική χειροτεχνία: Καθώς οι καταναλωτές αναζητούν όλο και περισσότερο ουσιαστικές εμπειρίες, οι τεχνίτες θα μπορούσαν να προσφέρουν ζωντανά εργαστήρια, που επιτρέπουν στους καταναλωτές να ασχοληθούν με τη διαδικασία κατασκευής και να αποκτήσουν πέρα από την βιωματική εμπειρία και μια βαθύτερη αναγνώριση κι εκτίμηση για τη χειροτεχνία.

Διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς: Το μέλλον της χειροτεχνίας είναι συνυφασμένο με την διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και των παραδοσιακών τεχνογνωσιών χειροτεχνίας. Υπάρχουν σημαντικές προοπτικές για την τεκμηρίωση, τη μετάδοση και την αναζωογόνηση των τεχνών που απειλούνται με εξαφάνιση, διασφαλίζοντας τη συνέχειά τους για τις μελλοντικές γενιές.

Η χειροτεχνία στην κυκλική οικονομία: Η χειροτεχνία δύναται να διαδραματίσει ζωτικό ρόλο στη μετάβαση σε μια κυκλική οικονομία, όπου οι πόροι επαναχρησιμοποιούνται, επισκευάζονται και επαναπροσδιορίζονται. Οι τεχνίτες και οι δημιουργοί μπορούν να συμβάλουν σε αυτή τη στροφή δημιουργώντας προϊόντα που είναι ανθεκτικά, επισκευάσιμα και σχεδιασμένα για μακροζωία.

Νέες τεχνολογίες

Η «επανανακάλυψη» της χειροτεχνίας τα τελευταία χρόνια και η αύξηση του ενδιαφέροντος γύρω από αυτή δεν θα μπορούσε να μην συναντηθεί με την εκρηκτική ανάπτυξη των νέων τεχνολογιών. Άλλες νέες τεχνολογίες εφαρμόζονται για την εμπορική διάθεση και διάδοση των χειροτεχνημάτων (AR, VR), άλλες υποστηρίζουν την ακρίβεια του σχεδιασμού (CAD) και την οπτικοποίηση (Visualization) και άλλες υποβοηθούν μέρη της παραγωγής (3D Printing,

CNC, ρομποτική)¹³.

Η ανάδυση των νέων τεχνολογιών στη χειροτεχνία έχει επιφέρει θετικά αποτελέσματα κι ευκαιρίες στους χειροτέχνες. Οι νέες τεχνολογίες (μπορούν να) ενσωματώνονται στην χειροτεχνία ως εξής :

Σχεδιασμός και οπτικοποίηση (Design and Visualization): Το λογισμικό σχεδιασμού με τη βοήθεια υπολογιστή (Computer-Aided Design) επιτρέπει στους τεχνίτες να δημιουργούν περίπλοκα σχέδια και να τα οπτικοποιούν τρισδιάστατα πριν ξεκινήσουν την πραγματική διαδικασία παραγωγής. Αυτό τους δίνει τη δυνατότητα να πειραματιστούν με διαφορετικές ιδέες, να κάνουν τροποποιήσεις και να επιτύχουν υψηλότερο επίπεδο ακρίβειας.

Ψηφιακή κατασκευή και προτυποποίηση (Digital Fabrication and Prototyping): Τεχνολογίες όπως η τρισδιάστατη εκτύπωση και οι μηχανές CNC (Computer Numerical Control) έχουν φέρει επανάσταση στις διαδικασίες δημιουργίας προτύπων (καλουπιών). Οι τεχνίτες μπορούν να δημιουργήσουν λεπτομερή πρότυπα γρήγορα και με ακρίβεια, να δοκιμάσουν διαφορετικά υλικά και να αναπαράξουν τα σχέδιά τους πιο αποτελεσματικά.

Τρισδιάστατη εκτύπωση (3D Printing): Η τρισδιάστατη εκτύπωση εμφανίζει σημαντικό αντίκτυπο σε διάφορες χειροτεχνικές δραστηριότητες. Οι τεχνίτες μπορούν να δημιουργήσουν περίπλοκα σχέδια με υψηλό επίπεδο ακρίβειας. Μπορούν να παράγουν πρότυπα γρήγορα, να δοκιμάσουν διαφορετικές αναπαραγωγές και να κατασκευάσουν απευθείας τελικά προϊόντα. Η τρισδιάστατη εκτύπωση επιτρέπει στους τεχνίτες να ξεπεράσουν τους κατασκευαστικούς περιορισμούς, να πειραματιστούν με υλικά και να προσαρμόσουν τη χειροτεχνία τους σύμφωνα με τις συγκεκριμένες απαιτήσεις των πελατών.

Κοπή και χάραξη με λέιζερ: Η τεχνολογία λέιζερ μπορεί να εφαρμοστεί σε διάφορες χειροτεχνικές δραστηριότητες, όπως της ξυλουργικής, της κατασκευής κοσμημάτων και της δερματοτεχνίας. Οι τεχνίτες μπορούν να χρησιμοποιήσουν κόπτες λέιζερ για να κόψουν με ακρίβεια περίπλοκα σχέδια ή να χαράξουν λεπτομερή σχέδια σε διαφορετικά υλικά, εξοικονομώντας χρόνο και προσπάθεια σε σύγκριση με τις παραδοσιακές χειροκίνητες τεχνικές.

Ρομποτική και αυτοματισμός: Ο αυτοματισμός έχει κάνει ορισμένες επαναλαμβανόμενες εργασίες ή εργασίες έντασης εργασίας πιο αποτελεσματικές. Για παράδειγμα, στην κεραμική οι ρομποτικοί βραχίονες μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να διαμορφώσουν πηλό ή να χειριστούν βαριά αντικείμενα, επιτρέποντας στους τεχνίτες να επικεντρωθούν σε πιο δημιουργικές πτυχές της τέχνης τους.

Διαδίκτυο και ηλεκτρονικό εμπόριο: Το διαδίκτυο έχει ανοίξει νέες ευκαιρίες στους χειροτέχνες για να προβάλλουν και να προωθούν την δουλειά τους παγκοσμίως. Μέσω

13. Οι παρακάτω νέες τεχνολογίες έχουν προκύψει από προσωπική έρευνα της μελετήτριας στο πλαίσιο της διδακτορικής της διατριβής και έρευνας πεδίου με χειροτέχνες σε εργαστήρια της Αθήνας, μέρος της οποίας παρουσιάστηκε στο: Δεμερτζή Α. & ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ (2021), Οδικός χάρτης προσαρμογής του επαγγέλματος «Αργυροχρυσοχόος». Μελέτη του Εργαστηρίου πρόγνωσης και παρακολούθησης αλλαγών επαγγελμάτων, Αθήνα: ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ. Βλέπε επίσης: (1) Bunnell, K. (2004). Craft and digital technology, (2) Kettley, S. (2005). Crafts praxis as a design resource. *Crossing design boundaries*, 545–549 και (3) Riva & Valsecchi, 2020

διαδικτυακών πλατφορμών (marketplaces) και αγορών, οι τεχνίτες μπορούν να προσεγγίσουν ένα ευρύτερο κοινό, να λάβουν άμεσα σχόλια και να συνδεθούν με πιθανούς πελάτες. Αυτή η τεχνολογία έχει επεκτείνει σημαντικά την εμβέλεια της αγοράς για πολλούς τεχνίτες.

Ψηφιακό μάρκετινγκ και μέσα κοινωνικής δικτύωσης: Οι πλατφόρμες μέσων κοινωνικής δικτύωσης παρέχουν ένα ισχυρό εργαλείο για τους τεχνίτες για να προωθήσουν τη δουλειά τους, να μοιραστούν τις μεθόδους κατασκευής και τις τεχνικές τους, και να δημιουργήσουν το κοινό τους παγκοσμίως. Μπορούν να αξιοποιήσουν πλατφόρμες (Instagram, Pinterest, Etsy) για να επιδείξουν την δεξιότητά τους και να αναπτύξουν τις συνεργασίες τους.

Επαυξημένη πραγματικότητα (Augmented Reality – AR) και εικονική πραγματικότητα (Virtual Reality – VR): Οι τεχνολογίες AR και VR προσφέρουν μοναδικές εμπειρίες που μπορούν να χρησιμοποιηθούν στον τομέα της χειροτεχνίας. Οι τεχνίτες μπορούν να χρησιμοποιήσουν αυτές τις τεχνολογίες για να δημιουργήσουν εικονικούς εκθεσιακούς χώρους ή γκαλερί, όπου οι πελάτες μπορούν να οπτικοποιήσουν και να αλληλεπιδράσουν με τα προϊόντα τους πριν λάβουν μια απόφαση αγοράς.

Βιώσιμα υλικά και διεργασίες: Οι νέες τεχνολογίες διευκολύνουν τη χρήση βιώσιμων υλικών και φιλικών προς το περιβάλλον διαδικασιών στη χειροτεχνία. Για παράδειγμα, οι τεχνίτες μπορούν να εξερευνήσουν εναλλακτικά υλικά, όπως ανακυκλωμένα πλαστικά ή υλικά βιολογικής προέλευσης, και να υιοθετήσουν ενεργειακά αποδοτικές μεθόδους παραγωγής για να ελαχιστοποιήσουν τις περιβαλλοντικές τους επιπτώσεις.

Η σχέση της χειροτεχνίας με τις νέες τεχνολογίες μπορεί να δημιουργήσει προϊόντα προστιθέμενης καλλιτεχνικής αξίας σε μικρές κλίμακες παραγωγής (Bunnell, 2004). Η διασύνδεση της χειροτεχνίας με τις νέες τεχνολογίες παρουσιάζει ευνοϊκούς και περιοριστικούς παράγοντες. Στους ευνοϊκούς παράγοντες περιλαμβάνεται η διεύρυνση των σχεδιαστικών δυνατοτήτων, η αύξηση της παραγωγικότητας, η ευρεία διάδοση και διαφήμιση των χειροτεχνικών προϊόντων, καθώς και η ανταπόκριση σε προσαρμοσμένες και εξατομικευμένες απαιτήσεις. Από την άλλη, στους περιοριστικούς παράγοντες βρίσκεται ο κίνδυνος του εκτοπισμού των παραδοσιακών δεξιοτήτων, η εντονότερη εξάρτηση από την τεχνολογία που προκαλεί την ανάγκη απόκτησης νέων γνώσεων και δεξιοτήτων και ο αυξημένος ανταγωνισμός που προκαλείται από την ευκολία εισόδου μεμονωμένων τεχνιτών στις διεθνείς αγορές. Η ενσωμάτωση των νέων τεχνολογιών θα πρέπει να προσεγγίζεται προσεκτικά, με μια ισορροπία μεταξύ της καινοτομίας και της διατήρησης των παραδοσιακών αξιών της χειροτεχνίας.

Καλές πρακτικές

Στην Ιαπωνία και το Ηνωμένο Βασίλειο συναντάται μια κουλτούρα προώθησης και εξέλιξης της χειροτεχνίας που περιλαμβάνει το ενδιαφέρον των νέων ανθρώπων και την έμπνευση να ασχοληθούν με την χειροτεχνία, τον δημόσιο διάλογο για την χειροτεχνία μέσω δημοσιεύσεων, κριτικών κ.λπ., την ύπαρξη ξεχωριστού γούστου από τους καταναλωτές και έντονο ενδιαφέρον για τα προϊόντα δημιουργικής χειροτεχνίας. Στην Βρετανία βρίσκεται το μεγαλύτερο μουσείο εφαρμοσμένων και διακοσμητικών τεχνών, σχεδιασμού και γλυπτικής

το Victoria and Albert Museum. Η Ιταλία, παρέχει ενδιαφέροντα παραδείγματα για το πώς οι χειροτεχνικές ενώσεις, τα ινστιτούτα και άλλοι φορείς μπορούν να παίξουν σημαντικό ρόλο στην ενίσχυση του κλάδου, τονώνοντας την ανάπτυξη και την εξέλιξή του. Τα σήματα ποιότητας όπως το «Craft excellence» (περιφέρεια Πιεντόμντ) και «Excellence recognition» (Λομβαρδία) βρίσκονται στην κατεύθυνση της καλλιέργειας του κοινού αισθήματος ποιότητας κι αισθητικής. Σημαντικό ρόλο παίζουν και οι τόποι χειροτεχνίας όπως το Europa Market στο Άαχεν της Γερμανίας όπου χειροτέχνες και καταναλωτικό κοινό συναντώνται ή τα χωριά χειροτεχνίας εντός των αστικών κέντρων της Ινδίας (Klamer, 2012).

Κοινή πρακτική των χωρών είναι η παρακολούθηση της χειροτεχνικής παραγωγής, των μεταβολών και των τάσεων καθώς και οι προτάσεις πολιτικής. Κατά κανόνα αυτά τα καθήκοντα αναλαμβάνουν τα Συμβούλια Χειροτεχνίας (Crafts Councils). Τα εθνικά Crafts Councils συμμετέχουν σε υπερεθνικές ενώσεις, όπως το World Crafts Council και το World Crafts Council Europe οι οποίες έχουν συντονιστικό ρόλο.

Ως ένα γενικό περίγραμμα αρμοδιοτήτων των συμβουλίων χειροτεχνίας θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι η συμβολή στην ανάπτυξη της χειροτεχνίας και στην καλλιέργεια της χειροτεχνικής και δημιουργικής κουλτούρας με στόχο την πολύπλευρη υποστήριξη των μικρών επιχειρήσεων, την διάδοσή τους, κ.α. Ακόμη, η παροχή τεχνικών κι εκπαιδευτικών υπηρεσιών, η διοργάνωση εκθέσεων, εκδηλώσεων κλπ.

Σημαντικές καλές πρακτικές έχουν καταγραφεί από τα συμβούλια χειροτεχνίας ή άλλους σχετικούς φορείς¹⁴ και κατέληξαν σε νομοθετικές ρυθμίσεις (ΓΓΒ, 2022):

- Γαλλία – Ateliers d'Art de France: νόμοι ACTPE (2014) και LCAP (2016) για την θεσμική, οικονομική και καλλιτεχνική αναγνώριση της χειροτεχνίας
- Μάλτα – Malta Crafts Council: νόμος ACT XXVI του 2020, που θεσμοθετεί το Γραφείο Μητρώου Χειροτεχνίας, Χειροτεχνών και Επιχειρηματιών Χειροτεχνών (Office of the Registrar of Crafts, Craftspersons and Crafts Entrepreneur)
- Κύπρος – Υπηρεσία Κυπριακής Χειροτεχνίας: σχέδιο Στρατηγικού Σχεδιασμού για τα έτη 2021-2026
- Γερμανία – Γερμανική Ένωση Χειροτεχνίας: Κώδικας Χειροτεχνίας που ψηφίστηκε το 1953 και αναθεωρήθηκε το 1998 και 2003 που ρυθμίζει το εμπόριο και την εκπαίδευση στη χειροτεχνία

Επίσης, αξίζει να αναφερθούν επιδραστικές πρωτοβουλίες από τα Συμβούλια Χειροτεχνίας. Το Παγκόσμιο Συμβούλιο Χειροτεχνίας:

14. Για αναλυτικές πληροφορίες σχετικά με τους φορείς εκπροσώπησης σε άλλες χώρες βλέπε επίσης: ΓΓΒ, 2022 σ. 15-25 <https://www.ggb.gr/sites/default/files/basic-page-files/1%29%20%CE%A3%CF%87%CE%B5%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82%20%CE%BA%CE%B1%CE%B9%20%CE%9C%CE%B5%CE%B8%CE%BF%CE%B4%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%AF%CE%B1.pdf>

- έχει συστήσει ένα δίκτυο από 59 πόλεις (craft cities) που κάθε μια εξειδικεύεται σε έναν τομέα χειροτεχνίας. Μέσω αυτής της πρωτοβουλίας έχει δημιουργήσει μια παγκόσμια πλατφόρμα πόλεων που στοχεύει να ενισχύσει το τοπικό δυναμικό καινοτομίας, να προωθήσει την ανταλλαγή τεχνογνωσίας, εμπειριών και βέλτιστων πρακτικών σε διάφορους τομείς της βιοτεχνίας, σε εθνικό, περιφερειακό και διεθνές επίπεδο και να δημιουργήσει νέες ευκαιρίες συνεργασίας
- έχει καθιερώσει το Βραβείο Αριστείας Χειροτεχνίας (Award of Excellence for Handicrafts) που θεσπίστηκε για πρώτη φορά το 2001 από την UNESCO που εξακολουθεί να το στηρίζει και σήμερα
- Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Χειροτεχνίας:
- από το 2021 είναι επίσημος εταίρος του New European Bauhaus διοργανώνοντας webinars για την ενίσχυση των δυνατοτήτων του τομέα της χειροτεχνίας για σύγχρονα θέματα όπως η σχέση της χειροτεχνίας με την βιωσιμότητα, με τις νέες τεχνολογίες και την κυκλική οικονομία
- διοργανώνει τις ευρωπαϊκές καλλιτεχνικές και χειροτεχνικές ημέρες (European Artistic Craft Days) από το 2002 όπου για μία εβδομάδα κάθε άνοιξη σε 20 ευρωπαϊκές χώρες τα εργαστήρια ανοίγουν προς το κοινό, πραγματοποιούνται εκθέσεις και σχολεία κατάρτισης
- έχει καθιερώσει από το 2009 το Ευρωπαϊκό Βραβείο για τις Εφαρμοσμένες Τέχνες (European Prize For Applied Arts) για να ευαισθητοποιήσει το κοινό σχετικά με τις δεξιότητες και τον ρόλο της χειροτεχνίας τον 21ο αιώνα στην Ευρώπη
- έχει ανακοινώσει κάλεσμα στήριξης από όλους τους ενδιαφερόμενους ανά την Ευρώπη στο «Crafting Europe Manifesto» μέσω ενός σχεδίου δράσης 6 σημείων

Συμπεράσματα και προτάσεις πολιτικής

Η χειροτεχνία υπήρξε ζωτικό κομμάτι των προβιομηχανικών κοινωνιών. Λειτουργήσε τοπικά, εκφράζοντας συσσωρευμένη πνευματική και χειρωνακτική εργασία, καλλιτεχνική έκφραση, δεξιότητες και τεχνογνωσία. Η προλεταριοποίηση των χειροτεχνών και τεχνιτών έθεσε την χειροτεχνία και την πολιτισμική σημασία της στο περιθώριο. Τις τελευταίες δεκαετίες για μια σειρά από οικονομικούς, κοινωνικούς και πολιτισμικούς λόγους η χειροτεχνία έχει βρεθεί ξανά στο προσκήνιο και συγκεντρώνει το ενδιαφέρον των καταναλωτών, νέων που πειραματίζονται, παλαιότερων τεχνιτών που επιδιώκουν να προσαρμοστούν στα νέα δεδομένα των ψηφιακών και περιβαλλοντικών απαιτήσεων.

Σήμερα η χειροτεχνία μπορεί να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο, καθώς οι κοινωνίες αλλάζουν οπτική και συνήθειες. Τα επείγοντα ζητήματα της προστασίας του περιβάλλοντος, της βιώσιμης ανάπτυξης, της προστασίας των φυσικών πόρων και όσα περιλαμβάνονται στους Στόχους Βιώσιμης Ανάπτυξης του ΟΗΕ αφορούν την χειροτεχνία, καθώς χαρακτηρίζεται

από συσσωρευμένη γνώση, δεξιότητες αλλά και από άλλου τύπου σχέσεις με τις τοπικές κοινωνίες. Η στρατηγική της ΕΕ για μια πράσινη και ψηφιακή Ευρώπη και το Νέο Bauhaus είναι πρωτοβουλίες που εντείνουν το ενδιαφέρον για να ξαναγίνει ορατό ένα παραδοσιακό μοντέλο εργασίας και παραγωγής. Δημιουργούν τις προϋποθέσεις για την επανατοποθέτηση της χειροτεχνίας σε μια ευρύτερη παραγωγική βάση εντός των εξελίξεων της 4^{ης} βιομηχανικής επανάστασης με πολλαπλασιαστικά οφέλη στο ταλέντο και τις δεξιότητες των κοινωνιών, στη αυτο-έκφραση των ανθρώπων και σε βιώσιμες πρακτικές παραγωγής και διάθεσης των προϊόντων.

Η ελληνική χειροτεχνία ως παραγωγική δραστηριότητα βρίσκεται σε διαρκή κάμψη τα τελευταία χρόνια, παρότι υπάρχουν παραδείγματα – όπως το άτυπο cluster κοσμήματος στο κέντρο της Αθήνας – που επέδειξαν αντοχή στις πολλαπλές προκλήσεις. Η συσπείρωση και συνεργασία των τεχνιτών είναι κατά κανόνα μια ευνοϊκή συνθήκη για την ανάπτυξη της δραστηριότητας. Η κατάργηση του ΕΟΜΜΕΧ το 2011 ήταν ένα σημείο τομής για την ελληνική χειροτεχνία που έμεινε δίχως καθοδήγηση, μελέτη και υποστήριξη. Οι αρμοδιότητες μοιράστηκαν ανάμεσα σε διάφορα υπουργεία και διευθύνσεις με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν φαινόμενα αποσπασματικής, αν όχι μηδενικής πολιτικής.

Η ελληνική χειροτεχνία εμπεριέχει μοναδικές τεχνογνωσίες που διαφοροποιούνται από τόπο σε τόπο και κινδυνεύουν να χαθούν. Η σύγχρονη συνθήκη επιτάσσει το άνοιγμα ενός ευρέος διαλόγου με όλους τους εμπλεκόμενους, πρώτα από όλα για την καταγραφή κι έπειτα για την ανάληψη δράσεων και πρωτοβουλιών που δεν θα επιδιώκουν μόνο την αναβίωση ενός παρελθόντος. Σήμερα, η χειροτεχνία μπορεί να μπολιαστεί με τις νέες τεχνολογίες και να παράξει νέες συνθέσεις, καινοτόμα προϊόντα, υψηλής καλλιτεχνικής κι αισθητικής αξίας που θα ανταποκρίνονται στην αυξανόμενη ζήτηση για ποιοτικά και μοναδικά προϊόντα, που διαμορφώνουν ή εκφράζουν νέες πολιτιστικές ταυτότητες.

Μια σειρά μέτρων και πολιτικών είναι απαραίτητα για την ενδυνάμωση της χειροτεχνίας, την διατήρηση ή διάσωση φθινόντων επαγγελματιών και τεχνικών παραγωγής, την διάδοση και προώθηση των ελληνικών χειροτεχνικών προϊόντων, τον εκσυγχρονισμό των δομών παραγωγής κι εκπαίδευσης.

Δημιουργία σήματος (brand)

Η πρόταση αυτή συζητείται εδώ και χρόνια από τους επαγγελματίες και τις ενώσεις τους. Εκτιμάται ότι οι συνθήκες είναι πλέον ώριμες κι από την άλλη καθίστανται επείγουσες με δεδομένη την οικονομική αβεβαιότητα και την ένταση του διεθνούς ανταγωνισμού που είναι διττός: από τη μία οι αθρόες εισαγωγές χειροτεχνικών προϊόντων αμφιβόλου ποιότητας κι από την άλλη οι εισαγωγές από διεθνώς αναγνωρισμένα brands. Το brand, η «σφραγίδα», που θα συνοδεύει τα προϊόντα των χειροτεχνών – σε συνδυασμό με δράσεις προώθησης/προβολής – θα μπορέσει να αντισταθμίσει τις απώλειες από τον ανταγωνισμό αλλά ταυτόχρονα και να ενισχύσει την επιδιωκόμενη εξωστρέφεια του κλάδου.

Δράσεις προσαρμογής στα νέα κανάλια διανομής (ψηφιακές πλατφόρμες)

Οι καταναλωτικές συνήθειες που υιοθετήθηκαν εν μέσω έκτακτων υγειονομικών συνθηκών κατά κοινή ομολογία ήρθαν για να μείνουν. Αλλά και πέραν τούτου, οι αλλαγές στα

κανάλια διανομής της χειροτεχνίας είχαν αρχίσει να γίνονται εμφανείς και νωρίτερα. Θα πρέπει να υπάρξει μια συντονισμένη προσπάθεια για την ενημέρωση και προσαρμογή των επαγγελματιών στις νέες τάσεις που διαμορφώνονται ως προς τη διανομή των προϊόντων τους, τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό. Πέραν από τις εμπορικές εκθέσεις, τα φυσικά καταστήματα κ.λπ., θα πρέπει να εξεταστούν και νέες καινοτόμες λύσεις που ανταποκρίνονται στις μεταβαλλόμενες τάσεις των καταναλωτών. Ψηφιακά καταστήματα (web stores), συμμετοχή σε εμπορικές πλατφόρμες (trade platforms), πολυσυλλεκτικά καταστήματα (multi-brand boutiques), διαδικτυακές πλατφόρμες αγοράς (marketplaces), pop-up stores είναι κάποιες από τις επιλογές που προσφέρονται και δείχνουν να έχουν μεγάλη διεισδυτικότητα ιδιαίτερα στις νεότερες γενιές.

Ενίσχυση χωρικών συσπειρώσεων (clusters)

Τα οφέλη των clusters έχουν περιγραφεί αναλυτικά από τις αρχές του 1990 (Porter, 1990) και αφορούν στην αύξηση της παραγωγικότητας των επιχειρήσεων που συμμετέχουν, στην προώθηση της καινοτομίας στον κλάδο, και στην ενθάρρυνση νέων επιχειρήσεων. Επίσης, είναι οι χώροι στους οποίους συγκεντρώνονται πόροι και ικανότητες (γνώσεις, δεξιότητες), με αποτέλεσμα να δίνουν μια θέση κλειδί στον κλάδο κι ένα βιώσιμο ανταγωνιστικό πλεονέκτημα συγκριτικά με άλλους κλάδους ή με άλλες γεωγραφικές περιοχές.

Αναδιοργάνωση κι ενίσχυση εκπαιδευτικών δομών και βαθμίδων

Οι εκπαιδευτικές δομές που παρέχουν τις ειδικότητες χειροτεχνίας σήμερα βρίσκονται σε λυκειακό (ΕΠΑΛ-ΕΠΑΣ) και μεταλυκειακό (δημόσια και ιδιωτικά ΙΕΚ) επίπεδο. Παρότι παρέχουν τις βασικές γνώσεις των επαγγελμάτων, υπάρχουν πολλές πλευρές που θα πρέπει να καλυφθούν, ώστε να δύνανται να παράγουν ολοκληρωμένους αποφοίτους. Αυτό συμβαίνει λόγω έλλειψης πόρων και λόγω έλλειψης διαπίστωσης των αναγκών της αγοράς και των νέων τάσεων, αλλά και για λόγους γραφειοκρατίας. Είναι κοινώς αποδεκτό στην κοινότητα της χειροτεχνίας ότι το υπάρχον εκπαιδευτικό σύστημα είναι δυσκίνητο κι ελλιπές. Η αναδιοργάνωση του εκπαιδευτικού τομέα θα πρέπει να περιλαμβάνει ένα τουλάχιστον διετές πρόγραμμα φοίτησης απόκτησης βασικών γνώσεων και δεξιοτήτων και έπειτα ετήσια προγράμματα κατευθύνσεων όπου θα παρέχεται η δυνατότητα επιλογής (τεχνικής, υλικών, τεχνολογικής εξειδίκευσης). Στο τελικό στάδιο θα πρέπει να υπάρχει διασύνδεση με τις σχολές καλών τεχνών για όσους θέλουν να προσεγγίσουν περαιτέρω το αντικείμενο. Σημαντικό, επίσης, βήμα είναι να οι ελληνικοί τίτλοι σπουδών να καταστούν ισότιμοι με εκείνους της ΕΕ.

Ανάπτυξη συνεργατικών, δημιουργικών κόμβων (hubs)

Συμπληρωματικά στις γεωγραφικές συσπειρώσεις (clusters) που συναντώνται σε μεγάλα αστικά κέντρα (Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Ιωάννινα, Ηράκλειο), θετικό οικονομικό και κλαδικό αντίκτυπο θα είχε και η δημιουργία συνεργατικών δημιουργικών κόμβων (hubs) χειροτεχνίας. Δηλαδή, κτίρια εντός των αστικών ιστών ή αγροτικών περιοχών – με ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον – που η χρήση τους να επιτρέπει την εγκατάσταση εργαστηρίων χειροτεχνίας διαφόρων ειδικοτήτων, μαζί με καταστήματα λιανικής πώλησης, συμπληρωματικές ειδικότητες, όπως σχεδιαστές, ελεγκτές, παρόχους εξοπλισμού (3D printers, CNC κ.λπ.) και θα λειτουργούν όπως τα Fab Labs στο εξωτερικό, με βάση/σύμφωνα με τις αρχές του διαμοιρασμού πόρων (εξοπλισμού, γνώσεων, καινοτομίας). Παράλληλα, θα μπορούσε

να λειτουργεί εκθεσιακός-μουσειακός χώρος, αίθουσες εκδηλώσεων αλλά και ανοικτά εργαστήρια, στα πρότυπα των ανοικτών μουσείων, δηλαδή εργαστήρια επισκέψιμα από το κοινό που θα έχει τη δυνατότητα στο πλαίσιο τους να παρακολουθήσει τη διαδικασία κατασκευής κοσμημάτων και άλλων πολύτιμων αντικειμένων.

Ενίσχυση παραγωγής υψηλής ποιότητας και προσαρμοσμένων προϊόντων (customized crafts)

Μια άλλη πρόταση ιδιαίτερης σημασίας θα ήταν η παροχή κινήτρων ή/και παροχή επιμορφωτικών προγραμμάτων προς την κατεύθυνση της ενίσχυσης του χειροτεχνήματος υψηλής ποιότητας καθώς και του προσαρμοσμένου χειροτεχνήματος (customization). Η στροφή των καταναλωτικών τάσεων σε αντικείμενα ποιότητας, αυθεντικά και προσεγμένα από την χειροποίητη εργασία, δείχνει ότι υπάρχουν θετικές προοπτικές για την ελληνική χειροτεχνία.

Μέτρα στήριξης και κατάρτιση των επαγγελματιών για την ψηφιακή προβολή

Στις σύγχρονες συνθήκες, η ψηφιακή προβολή αποτελεί αναγκαιότητα για τη διάθεση των προϊόντων για πολλούς κλάδους. Ωστόσο, υπάρχουν αρκετές ιδιαιτερότητες, καθώς οι επαγγελματίες που συνίστανται σε πολύ μικρές επιχειρήσεις δυσκολεύονται να ανταγωνιστούν τη μαζική ψηφιακή προβολή μεγάλων παικτών της αγοράς κι επιπλέον δημιουργούνται προβλήματα πνευματικών δικαιωμάτων. Συνεπώς, οι χειροτέχνες θα πρέπει να στηριχθούν με αναπτυξιακά μέτρα και παροχή κινήτρων για την ψηφιακή προβολή τους αλλά και μέσω επιμορφωτικών προγραμμάτων απόκτησης ψηφιακών δεξιοτήτων.

Συγκρότηση φορέα για την εθνική πολιτική και την προώθηση της χειροτεχνίας

Η ελληνική χειροτεχνία και η καλλιτεχνική βιοτεχνία, παρά την μακραίωνη παράδοση και τις εξαγωγικές δυνατότητες, βρίσκεται τα τελευταία χρόνια σε φθίνουσα πορεία, ενώ πολλοί πιστεύουν ότι κινδυνεύει να χαθεί για διάφορους λόγους εσωτερικού κι εξωτερικού περιβάλλοντος. Αυτό είναι ένα διαρθρωτικό πρόβλημα που δημιουργείται από την απορρύθμιση του κλάδου και την απουσία εθνικής πολιτικής και στρατηγικής. Η σύσταση και συγκρότηση ενός καθ' ύλην αρμόδιου φορέα (στα πρότυπα του ΕΛΚΑ/ΕΟΜΜΕΧ παλαιότερα ή τα crafts councils που υφίστανται σήμερα διεθνώς) κρίνεται απαραίτητη για τη συστηματική μελέτη των επαγγελματιών, τη χάραξη εθνικής πολιτικής, την υποστήριξή τους σε κρίσιμα θέματα (εξαγωγές, εφαρμογή νομοθεσία, διασφάλιση ποιότητας κ.λπ.), για την προβολή των επαγγελματιών στις αγορές του εξωτερικού. Γενικότερα, είναι εμφανής η έλλειψη ενός εποπτικού φορέα που θα καλύπτει μια σειρά από ανάγκες των επαγγελματιών.

Βιβλιογραφία

- Alderson, A. S. (1999) «Explaining Deindustrialization: Globalization, Failure, or Success?», *American Sociological Review*, 64(5), pp. 701–721. doi:10.2307/2657372.
- Amin, A. (1989) «Flexible Specialisation and Small Firms in Italy: Myths and Realities», *Antipode*, 21(1), pp. 13–34. doi:10.1111/j.1467–8330.1989.tb00177.x.
- Asshidin, N. H. N. Abidin, N. & Borhan, H. B. (2016) «Consumer attitude and uniqueness towards international products», *Procedia economics and finance*, 35, 632–638.
- Bagnasco, A. (1977) *Tre Italie: la problematica territoriale dello sviluppo italiano*. Bologna: Il mulino.
- Baron, J. N. Jennings, P. D. & Dobbin, F. R. (1988) «Mission control? The development of personnel systems in US industry». *American Sociological Review*, 53(4), 497–514.
- Bauman, Z. (2013). *Consuming life*, John Wiley & Sons.
- Best, M. H. (1990). *The new competition: Institutions of industrial restructuring*. Harvard University Press.
- Bianchini, F. (1991) «The Third Italy: Model or myth?», *Ekistics*, 58(350/351), σελ.. 336–345.
- Blauner, R. (1964). *Alienation and freedom: The factory worker and his industry*. University of Chicago Press.
- Blondé, F. & Muller, A. (1998) «Artisanat, artisans, ateliers en Grèce ancienne. Définitions, esquisse de bilan», *Topoi. Orient-Occident*, 8(2), 831–845.
- Bly, S. Gwozdz, W. & Reisch, L. A. (2015). «Exit from the high street: An exploratory study of sustainable fashion consumption pioneers». *International Journal of Consumer Studies*, 39(2), 125–135.
- Bourdieu, P. (2010) *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. London: Routledge.
- Bunnell, K. (2004). *Craft and digital technology*
- Campana, G. & Cimatti, B. (2013) «The slow factory: a new paradigm for manufacturing». 10.14279/depositonce-3753.
- Campana, G. Cimatti, B. & Melosi, F. (2016). «A proposal for the evaluation of craftsmanship in industry». *Procedia CIRP*, 40, 668–673.
- Campbell, C. (2005). «The craft consumer: Culture, craft and consumption in a postmodern society», *Journal of consumer culture*, 5(1), 23–42.
- Cassidy, T. D. & Bennett, H. R. (2012). «The rise of vintage fashion and the vintage consumer». *Fashion practice*, 4(2), 239–261.
- Croidieu, G. & Kim, P. H. (2018). «Labor of love: Amateurs and lay-expertise legitimation in the early US radio field». *Administrative Science Quarterly*, 63(1), 1–42.
- Edwards, R. (1979). *Contested terrain: The transformation of the workplace in the twentieth century*. New York: Basic Books.

-
- Elliot, E. A. (2016). «Craft consumption and consumer transformation in a transmodern era». *Journal of Business Research*, 69(1), 18–24.
- Ellis, S. (2015), *Measuring traditional skills taking stock of what we have before we lose it craft statistics a way forward*, Washington, DC: Aspen Inst.
- Escaith, H. (2022) *Creative Industry 4.0: Towards a new globalised creative economy (an overview)*. Available at SSRN.
- Feyel, C. (1998), *Les artisans dans les sanctuaires grecs aux époques classique et hellénistique à travers la documentation financière* (Doctoral dissertation, Paris, EPHE).
- Form, W. (1987) «On the degradation of skills». *Annual Review of Sociology*, 13(1), 29–47.
- Garrard, G. (2004). *Ecocriticism*. Routledge.
- Gaytán, M. S. (2019). «Extending authenticity: Going corporate in a craft market» *Poetics*, 77, 101380.
- Gilmore, J. H. & Pine, B. J. (2007). *Authenticity: What consumers really want*. Harvard Business Press.
- Hall, P. (2000) «Creative cities and economic development», *Urban Stud.* 37, 639–649.
- Harvey, C. & Press, J. (1996). *Art, Enterprise, and Ethics: The Life and Works of William Morris*. Psychology Press.
- Harvey, D. (1990) «Flexible Accumulation through Urbanization Reflections on "Post-Modernism" in the American City», *Perspecta*, 26, σελ. 251–272. doi:10.2307/1567167.
- Harvey, D. (2020). *The condition of postmodernity*. Σε: *The New social theory reader* (σελ. 235–242). Routledge.
- [International Trade Centre UNCTAD/WTO \(ITC\), 1997, Final report of the International Symposium on Crafts and the International Market: Trade and Customs Codification https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000111488?posInSet=3&queryId=N-EXPLORE-847721af-f132-4bef-a070-88f0c97ba4ec](https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000111488?posInSet=3&queryId=N-EXPLORE-847721af-f132-4bef-a070-88f0c97ba4ec)
- Kälviäinen, M. (2000) «The significance of 'Craft' qualities in creating experiential design products», *The Design Journal*, 3(3), 4–15
- Kettley, S. (2005) «Crafts praxis as a design resource», *Crossing design boundaries*, 545–549
- Klamer, A. (2012), *Crafting Culture: The importance of craftsmanship for the world of the arts and the economy at large*, Erasmus University of Rotterdam.
- Koutsari, M. & Demertzi, A. (2020). «The symbolic economy of cities—new shapes of work and networking: The role of traditional and emerging clusters of creativity in the Athenian public space» *The Greek Review of Social Research*, 111–139
- Kroezen, J. Ravasi, D. Sasaki, I. Żebrowska, M. & Suddaby, R. (2021). «Configurations of craft: Alternative models for organizing work», *Academy of management annals*, 15(2), 502–536.

- Lang, C. & Armstrong, C. M. J. (2018). «Collaborative consumption: The influence of fashion leadership, need for uniqueness, and materialism on female consumers' adoption of clothing renting and swapping». *Sustainable Production and Consumption*, 13, 37–47.
- Lawrence, R.Z. and Edwards, L. (2013) *US Employment Deindustrialization: Insights from History and the International Experience, Policy Briefs*. PB13–27. Peterson Institute for International Economics.
- Littrell, M. A. Anderson, L. F. & Brown, P. J. (1993) «What makes a craft souvenir authentic?» *Annals of tourism research*, 20(1), 197–215
- McEwen, I. K. (1993) «Socrates' ancestor. An essay on architectural beginnings». *Massachusetts, Estados Unidos: MIT*.
- Mumford, L. (2000). *Art and technics*. Columbia University Press.
- Ranganathan, A. (2018) «The Artisan and His Audience: Identification with Work and Price Setting in a Handicraft Cluster in Southern India», *Administrative Science Quarterly*, 63(3): 637–667.
- Riva, C. & Valsecchi, G. (2020) *Luxury manufacturing 4.0: keeping craftsmanship alive in the 4th Industrial Revolution*
- Robbins, P. (2019) *Political ecology: A critical introduction*. John Wiley & Sons.
- Saeger, S. S. (1997) «Globalization and deindustrialization: Myth and reality in the OECD», *Review of World Economics*, 133(4), σελ. 579–608. doi:10.1007/BF02707404.
- Schoenberger, E. (1988) «From Fordism to Flexible Accumulation: Technology, Competitive Strategies, and International Location», *Environment and Planning D: Society and Space*, 6(3), σελ. 245–262. doi:10.1068/d060245.
- Sennett, R. (2008) *The craftsman*. Yale University Press.
- Tregenna, F. (2011) *Manufacturing Productivity, Deindustrialization, and Reindustrialization, WIDER Working Paper Series*. wp-2011–057. World Institute for Development Economic Research (UNU-WIDER)
- UNESCO, (2003) The Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage <https://ich.unesco.org/doc/src/01852-EN.pdf> + <https://ich.unesco.org/en/traditional-craftsmanship-00057>
- Wallace, M., & Kalleberg, A. L. (1982). «Industrial transformation and the decline of craft: The decomposition of skill in the printing industry, 1931–1978», *American Sociological Review*, 307–324.
- Waring, S. P. (2016). *Taylorism transformed: Scientific management theory since 1945*. UNC Press Books.
- Xu, M. David, J. M. & Kim, S. H. (2018). «The fourth industrial revolution: Opportunities and challenges». *International journal of financial research*, 9(2), 90–95.

- Zbuche, A. (2022). «Traditional Crafts. A Literature Review Focused on Sustainable Development». *Culture. Society. Economy. Politics*, 2(1), 10–27.
- Ανδριόπουλος, Δ. (2003) *Κοινωνική φιλοσοφία, ηθική, πολιτική φιλοσοφία, αισθητική, ρητορική. Είκοσι πέντε ομόκεντρες μελέτες*. Τόμοι Α,Β Παπαδήμας, Αθήνα
- Ασδραχάς, Σπ. (2008) «Οι συντεχνίες στην τουρκοκρατία: οι οικονομικές λειτουργίες». Στο: Κ. Γκότσης – Ε. Σπαθάρη –Μπεγλίτη (επιμ.) *Δημόσιος και Ιδιωτικός Βίος στην Ελλάδα 2: Οι Νεότεροι Χρόνοι. Ανθολόγιο Δοκιμίων για το Δημόσιο και Ιδιωτικό Βίο στην Ελλάδα (19ος – 20ος αι.)*. Πάτρα: ΕΑΠ, 151 – 162
- Αυγερινού Κολώνια, Σ., Δεμερτζή, Α., (2016) «Η συμβολή των δημιουργικών επαγγελματιών τέχνης στην αναζωογόνηση των ιστορικών κέντρων» Β. Αυδίκος, Θ. Καλογερέσης (επιμ.), εκδόσεις Επίκεντρο, Αθήνα. ISBN 9789604586028.
- Αυγερινού Κολώνια, Σ., Κλαμπατσέα, Ε., (2006) «Τοπικές τεχνογνωσίες και συναφείς δραστηριότητες ως μηχανισμοί διαμόρφωσης σύγχρονων αστικών τοπίων» Σε: *Τα νέα αστικά τοπία και η ελληνική πόλη*. Κριτική, Αθήνα
- Γενική Γραμματεία Βιομηχανίας, 2022, Εθνικού Παρατηρητηρίου για τις ΜμΕ, Υποέργο 3: Χαρτογράφηση χειροτεχνικής επιχειρηματικότητας, https://www.ggb.gr/el/sme_observatory/map_handcraft_smes
- Δεμερτζή Α. & ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ (2021), Οδικός χάρτης προσαρμογής του επαγγέλματος «Αργυροχρυσόχοος». Μελέτη του Εργαστηρίου πρόγνωσης και παρακολούθησης αλλαγών επαγγελμάτων, Αθήνα: ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ
- Δεμερτζή Α., Αυγερινού Κολώνια, Α., 2021, «Η επιβίωση της αργυροχρυσοχοΐας ως παράγοντας βιωσιμότητας των δημιουργικών δραστηριοτήτων στο ιστορικό κέντρο της Αθήνας. Σύγχρονες τάσεις και μελλοντικές απειλές», 5ο Συνέδριο για τις Πολιτιστικές & Δημιουργικές Βιομηχανίες, ΙΠΑ Παντείου, ΤΜΧΑ ΑΠΘ & Τμ. Δημοσιογραφίας ΑΠΘ, Αθήνα 15–16 Οκτωβρίου 2021.
- Ευθυμίου, Μ. (2003) «Οι συντεχνίες. Η κρατική οργάνωση τεχνών και επαγγελμάτων». Σε: Β. Παναγιωτόπουλος (επιμ.) *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*. Τόμος Β΄ Αθήνα: «Τα Νέα», 325 – 338.
- Κουτσουμπός, Λ., «Ο Wittgenstein και η Μέθοδος Διδασκαλίας στο Bauhaus: η 'Δείξη' ως Διδακτικό Εργαλείο Ηθικής και Αισθητικής στην Αρχιτεκτονική», παρουσιάστηκε στο συνέδριο Αισθητική και Ηθική, Αθήνα, 12–13 Ιουνίου 2015.
- Λουκάκη, Σ. (2005). *Νεοελληνική λαϊκή τέχνη: (λιθογλυπτική, ξυλογλυπτική, μεταλλοτεχνία, αργυροχοΐα, χρυσοχοΐα, υφαντική, κεντητική, ελληνική φορεσιά, κεραμική, ζωγραφική)* (Bachelor's thesis).
- Λουκάτος, Δ. Σ. (1992). *Εισαγωγή στην Ελληνική λαογραφία*. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Λυμπεράκη, Α. (1990) «Στον Αστερισμό της Ευελιξίας: Μεταφορντικά συστήματα βιομηχανικής οργάνωσης και η Ευέλικτη Εξειδίκευση», 32.

- Μακρής Κ. (1981), *Ελληνική καλλιτεχνική παράδοση και σύγχρονη χειροτεχνία*, Ελληνικός Οργανισμός Μικρομεσαίων Μεταποιητικών Επιχειρήσεων και Χειροτεχνίας
- Μαραγκάκης Σ. & ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ (2021), Οδικός χάρτης προσαρμογής του επαγγέλματος «Επαγγελματίας Χειροτέχνης (Κεραμοποιός)». Μελέτη του Εργαστηρίου πρόγνωσης και παρακολούθησης αλλαγών επαγγελματών, Αθήνα: ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ
- Σουλιώτης, Ν. (2013). Συμβολική οικονομία στο ιστορικό κέντρο της Αθήνας: αποτίμηση και προοπτικές για μια νέα αστική πολιτική. *Το κέντρο της Αθήνας ως πολιτικό διακύβευμα. Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών & Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα*, 91-117.
- Σπαθάρη – Μπεγλίτη, Ε. (2002) «Συντεχνίες: μία μορφή κοινωνικής οργάνωσης των παραδοσιακών τεχνιτών –Επαγγελματική συνοχή και κοινωνική αλληλεγγύη». Στο: Γ. Αικατερινίδης κ. ά. Δημόσιος και Ιδιωτικός Βίος στην Ελλάδα 2: Οι νεότεροι χρόνοι. Τόμος Α΄. Ο Νεότερος Λαϊκός Βίος. Πάτρα : ΕΑΠ, 93 – 109.
- Φώτη Δ. & ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ (2021), Οδικός χάρτης προσαρμογής του επαγγέλματος «Επιπλοξυλουργός». Μελέτη του Εργαστηρίου πρόγνωσης και παρακολούθησης αλλαγών επαγγελματών, Αθήνα: ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Παράρτημα Ι: Δευτεροβάθμιοι φορείς εκπροσώπησης χειροτεχνικών κλάδων

Δευτεροβάθμιοι φορείς εκπροσώπησης χειροτεχνικών κλάδων:

Πανελλήνια Ομοσπονδία Βιοτεχνών Αργυροχρυσόχων Κοσμηματοπωλών Ωρολογοπωλών (ΠΟΒΑΚΩ)

Ομοσπονδία Εμποροραφτών Ελλάδος

Πανελλήνια Ένωση Κεραμιστών Αγγειοπλαστών (ΠΕΚΑ)

Πανελλήνια Ομοσπονδία Βιοτεχνικών Σωματείων Κατεργασίας Ξύλου

Πανελλήνια Ομοσπονδία Εμπόρων Βιοτεχνών Υαλοπινάκων

Πανελλήνια Ομοσπονδία Εκδοτών Βιβλιοχαρτοπωλών

Πανελλήνια Ομοσπονδία Ανθοπωλών

Ένωση Ελλήνων Δημιουργών Χειροτεχνικών Αντικειμένων και Πλαστικών Τεχνών

Ομοσπονδία Σωματείων Επιχειρήσεων Μαρμάρου Ελλάδος

Πανελλήνια Ένωση Βιοτεχνών Λαϊκής Τέχνης

Παράρτημα ΙΙ: Προγράμματα στήριξης της ελληνικής χειροτεχνίας

Μέσω του Ταμείου Ανάκαμψης, ανακοινώθηκαν οι ακόλουθες πρωτοβουλίες στήριξης της χειροτεχνίας:

- αυτοαπασχολούμενοι επαγγελματίες που δραστηριοποιούνται στους κλάδους του πολιτισμού και της χειροτεχνίας δικαιούνται μείωση του ετήσιου τέλους επιτηδεύματος
- αυτοαπασχολούμενοι επαγγελματίες που δραστηριοποιούνταν στον κλάδο του πολιτισμού ή της χειροτεχνίας και έκλεισαν τα βιβλία τους κατά τη διάρκεια της οικονομικής ή πανδημικής κρίσης (από 1.10.2010 ως 30.6.2022) δικαιούνται μηδενισμό του τέλους επιτηδεύματος, εφόσον έχουν προχωρήσει σε επανέναρξη της δραστηριότητάς τους από 1.7.2022 ή θα προχωρήσουν σε επανέναρξη μέχρι τις 30.6.2023, με κύριο ΚΑΔ πολιτιστικό ή χειροτεχνικό
- επιπλέον, οι πρώτοι 3.100 που θα προχωρήσουν σε επανέναρξη, δικαιούνται επιδότηση του κύκλου εργασιών τους έως 30% και με ανώτατο ύψος 5.000 ευρώ, μέσω ειδικού καταπιστευτικού τραπεζικού λογαριασμού.

Οι κλάδοι που επωφελούνται από τα μέτρα στήριξης είναι¹⁵.

13.20.11	Ύφανση υφασμάτων από μετάξι ή από απορρίμματα μεταξιού
13.20.12	Ύφανση υφασμάτων από λαναρισμένο ή χτενισμένο μαλλί, λεπτότητες ή χονδρόινες ζωικές τρίχες ή αλογότριχες
13.92.16.01	Κατασκευή εγχώριων οικιακών υφαντών
16.29.12	Κατασκευή επιτραπέζιων και μαγειρικών σκευών από ξύλο
16.29.13	Κατασκευή ξύλινων ψηφιδοθετημάτων και ενθετικής ξύλινης διακόσμησης επίπλων, θηκών για κοσμήματα ή μαχαιροπίρουνα, αγαλματίων και άλλων διακοσμητικών ειδών, από ξύλο
16.29.25.01	Κατασκευή κοφινιών και ψαθών
16.29.25.02	Κατασκευή πλεκτών ειδών, εκτός από έπιπλα
23.31.10.01	Κατασκευή ψηφιδωτών από κεραμικές ύλες
23.41.12.01	Κατασκευή πήλινων αγγείων γενικά, χωρίς διακόσμηση
23.41.12.03	Κατασκευή πινακίων, αγγείων κ.λπ. από κεραμικές ύλες, εκτός από πορσελάνη
23.41.13	Κατασκευή αγαλματιδίων και άλλων αντικειμένων διακόσμησης από κεραμική ύλη
23.41.99.01	Εργασίες διακόσμησης ειδών από πορσελάνη και φαγεντιανή γη για λογαριασμό τρίτων
23.41.99.02	Εργασίες κεραμίστα, για λογαριασμό τρίτων
23.70.11.04	Εργασίες μαρμαρογλυπτικής
25.99.24	Κατασκευή αγαλματιδίων και άλλων ειδών διακόσμησης, κάδρων για φωτογραφίες, πίνακες ή παρόμοια είδη και καθρεπτών, από κοινά μέταλλα
31.09.12.01	Κατασκευή άλλων ξύλινων οικιακών επίπλων, από μονάδα που απασχολεί μέχρι και δύο εργάτες
32.20.12	Κατασκευή άλλων έγχορδων μουσικών οργάνων
32.20.13	Κατασκευή εκκλησιαστικών οργάνων με κλίμακα πλήκτρων, αρμόνιων και παρόμοιων οργάνων· ακορντεόν και παρόμοιων οργάνων· φυσαρμόνικων· πνευστών οργάνων
32.20.15	Κατασκευή άλλων μουσικών οργάνων

15. Οι δραστηριότητες με έγχρωμη γραμματοσειρά αφορούν σε χειροτεχνικές δραστηριότητες.

59.12.11	Υπηρεσίες οπτικοακουστικής επιμέλειας ταινιών
59.12.13	Υπηρεσίες χρωματικής διόρθωσης και ψηφιακής αποκατάστασης ταινιών
59.12.14	Υπηρεσίες οπτικών εφέ ταινιών
59.12.15	Υπηρεσίες κινούμενων σχεδίων (animation)
59.12.17	Υπηρεσίες ακουστικής επιμέλειας και σχεδίασης ταινιών
59.20.11	Υπηρεσίες ηχογράφησης
59.20.12	Υπηρεσίες ζωντανής εγγραφής ήχου
59.20.13	Παραγωγή πρωτοτύπων ηχογραφήσεων
59.20.31	Υπηρεσίες παραγωγής έντυπης μουσικής
74.10.19.01	Υπηρεσίες αισθητικού σχεδιασμού προϊόντων
74.10.19.02	Υπηρεσίες σχεδιασμού επίπλων
74.10.19.04	Υπηρεσίες σχεδιασμού υφασμάτων
74.10.19.05	Υπηρεσίες σχεδιαστή κοσμημάτων και υπηρεσίες γεμολογίας
74.10.19.06	Υπηρεσίες σχεδιαστή μόδας (μοντελίστ)
74.20.21	Υπηρεσίες φωτογραφικών πορτραίτων
85.52	Πολιτιστική εκπαίδευση
90.01	Τέχνες του θεάματος
90.02	Υποστηρικτικές δραστηριότητες για τις τέχνες του θεάματος
90.03	Καλλιτεχνική δημιουργία
90.04	Εκμετάλλευση αιθουσών θεαμάτων και συναφείς δραστηριότητες
93.29.21.02	Υπηρεσίες θεάματος θεάτρου σκιών (καραγκιοζοπαίκτη)
93.29.21.03	Υπηρεσίες θεάματος κουκλοθέατρου

- Με την ένταξη του έργου «Πλατφόρμα για την Ελληνική Χειροτεχνία»¹⁶ αναμένεται να δημιουργηθεί μια ολοκληρωμένη ηλεκτρονική πλατφόρμα ανάδειξης, προβολής και διασύνδεσης της ελληνικής χειροτεχνίας και των Ελλήνων χειροτεχνών.

Οι βασικοί στόχοι του Έργου είναι:

- ▣ Η χαρτογράφηση των Ελλήνων χειροτεχνών και η δημιουργία ενός διαλειτουργικού μητρώου επαγγελματιών, το οποίο θα διαθέτει τα απαραίτητα εργαλεία που θα ενθαρρύνουν την ενεργή συμμετοχή των μελών του.

16. https://greece20.gov.gr/wp-content/uploads/2023/05/856.Platforma_gia_tin_Elliniki_Chirotechnia_5198336.pdf

- ▣ Η ανάδειξη – παρουσίαση της ελληνικής κοινότητας χειροτεχνών και των έργων τους, καθώς και της μοναδικότητας της ελληνικής χειροτεχνίας με απώτερο στόχο την κάλυψη μεγαλύτερου εύρους της δραστηριότητας του χειροτεχνικού οικοσυστήματος.
- ▣ Η διακλαδική διασύνδεση μεταξύ των επαγγελματιών του ευρύτερου οικοσυστήματος της χειροτεχνίας.
- ▣ Η εκπαίδευση, εξοικείωση με συναφή επιχειρηματικά εργαλεία και ενθάρρυνση ενασχόλησης με τη χειροτεχνία.
- ▣ Η παροχή περιεχομένου σχετικού με την χειροτεχνική επιχειρηματικότητα καθώς και η ανάρτηση άρθρων συνεντεύξεων, μελετών, προκηρύξεων κλπ.
- ▣ Η προβολή της ελληνικής χειροτεχνίας και των χειροτεχνικών προϊόντων ως εξαγωγίμων προϊόντων και η ενίσχυση της εξωστρέφειας της ελληνικής χειροτεχνίας. Η παρουσίαση σχετικών δράσεων και παρεμβάσεων καθώς και εργαλείων υποστήριξης από την πολιτεία και από ιδιωτικούς φορείς.
- ▣ Η ανάδειξη καλών πρακτικών / διεθνών διακρίσεων Ελλήνων επαγγελματιών.
- ▣ Η δημιουργία ημερολογίου δράσεων, γεγονότων και εκδηλώσεων που σχετίζονται με τη χειροτεχνία.

Τα αναμενόμενα αποτελέσματα από την υλοποίηση του Έργου συνοψίζονται ενδεικτικά στα εξής:

- ▣ Προβολή της παλαιάς αλλά και της νέας γενιάς χειροτεχνών και η διεθνής τους δικτύωση.
- ▣ Ανάδειξη της χειροτεχνίας ως μέρος του ελληνικού brand.
- ▣ Ενεργοποίηση της κοινότητας των χειροτεχνών και ενθάρρυνση της χειροτεχνικής επιχειρηματικότητας
- ▣ Ενίσχυση υφιστάμενων και εισαγωγή νέων μοντέλων διαδικασιών στον σχεδιασμό και υλοποίηση προϊόντων και υπηρεσιών.
- ▣ Εκσυγχρονισμός του χειροτεχνικού κλάδου. Ενίσχυση των τοπικών κοινωνιών μέσα από ένα βιώσιμο και ήπιο αναπτυξιακό μοντέλο που βασίζεται στη χειροτεχνία.
- ▣ Ενίσχυση της περιφερειακής πολιτιστικής πολιτικής του υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού.
- ▣ Ανάδειξη του πολιτιστικού και δημιουργικού τομέα ως αναπτυξιακού κλάδου.

Πρόσφατα ολοκληρώθηκε εκ μέρους της Γενικής Γραμματείας Βιομηχανίας το έργο

«Χαρτογράφηση χειροτεχνικής επιχειρηματικότητας»¹⁷ που περιλαμβάνει μεταξύ άλλων και το διαδραστικό ψηφιακό εργαλείο (dashboard) δημόσιας χρήσης για τον προσδιορισμό της χωροταξικής κατανομής ανά περιφέρεια και γεωγραφική ενότητα¹⁸.

Παράρτημα III: Εκπαίδευση και Δεξιότητες

Οι σύγχρονοι χειροτέχνες απαιτείται να διαθέτουν εξειδικευμένες γνώσεις για τις τεχνικές της τέχνης τους¹⁹ αλλά και μια σειρά ευρύτερων δεξιοτήτων όπως τεχνικές καλλιτεχνικής έκφρασης, δημιουργική σκέψη, καλλιτεχνική αισθητική, επιδεξιότητα και ακρίβεια, γνώση των (τάσεων των) υλικών και των εργαλείων, παρατηρητικότητα, ψηφιακές δεξιότητες κ.λπ.

Στις προηγούμενες δεκαετίες οι χειροτεχνικές τέχνες μεταδίδονταν από γενιά σε γενιά μέσω μαθητείας στα εργαστήρια. Σήμερα, υπάρχει η αναγκαιότητα της παροχής συστηματικής εκπαίδευσης μέσω εξειδικευμένων δομών που θα καταλήγει στην απόκτηση των απαιτούμενων γνώσεων, δεξιοτήτων και ικανοτήτων αλλά και σε καθορισμένα επαγγελματικά δικαιώματα.

Παρά το γεγονός ότι η Ελλάδα διαθέτει από τις σπουδαιότερες χειροτεχνικές παραδόσεις, το επίπεδο της παροχής εκπαιδευτικών υπηρεσιών κρίνεται ανεπαρκές, από την άποψη του αριθμού των δομών και των παρεχόμενων ειδικοτήτων. Ακόμη, σε γενικές γραμμές η εκπαίδευση παρέχεται απομακρυσμένα από τις κοινότητες των χειροτεχνών, που θα μπορούσαν να συμβάλλουν καθοριστικά μέσω ενός διαρκούς διαλόγου επαγγέλματος-τέχνης-εκπαίδευσης.

Το εκπαιδευτικό έτος 2023-2024 θα λειτουργήσουν οι εξής δημόσιες εκπαιδευτικές δομές, σχετικές με την χειροτεχνία:

- Δημόσια Ινστιτούτα Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΔΙΕΚ)²⁰.

Κεραμική Τέχνη (δεν παρέχεται)

Τεχνικός Χειροποίητου Κοσμήματος και Σχεδιασμού Κοσμήματος (Δ.ΙΕΚ Γαλασίου, Στεμνίτσας)

Τεχνικός Κοσμήματος Παραγωγής (δεν παρέχεται)

Επαγγελματικές Σχολές Μαθητείας (ΕΠΑ.Σ.) της Δημόσιας Υπηρεσίας Απασχόλησης (Δ.ΥΠ.Α.) ΔΥΠΑ ΕΠΑΣ

Αργυροχρυσοχοΐας (Ηράκλειο Αττικής, Ωραιοκάστρου, Ιωαννίνων)

Καλλιτεχνικής Επεξεργασίας Μαρμάρου (ΕΠΑΣ Δράμας, ΕΠΑΣ Ωραιοκάστρου)

Ξυλουργών – Επιπλοποιών (ΕΠΑΣ Πειραιά, ΕΠΑΣ Ωραιοκάστρου)

17. https://www.ggb.gr/el/sme_observatory/map_handcraft_smes

18. https://public.tableau.com/app/profile/ggbdmme/viz/ANALYSHPREMIUM_16476014830820/sheet0

19. Για την αναλυτική περιγραφή των χειροτεχνικών επαγγελμάτων και των απαιτούμενων δεξιοτήτων ανά ειδικότητα βλ. <https://esco.ec.europa.eu/en/classification/occupation?uri=http%3A%2F%2Fdata.europa.eu%2Fesco%2Fesco%2FC731>

20. Αρ. Απόφασης Κ5/59260 – ΦΕΚ 3589/Β/30-05-2023

■ ΕΠΑΛ²¹

Αργυροχρυσοχοΐας [1ο Ημερήσιο ΕΠΑΛ Αθηνών, 2ο Ημερήσιο ΕΠΑΛ Αγ. Παρασκευής, 2ο Ημερήσιο ΕΠΑΛ Νέας Σμύρνης, 1ο Ημερήσιο ΕΠΑΛ Κερατσινίου, 4ο Ημερήσιο ΕΠΑΛ Λάρισας, 1ο Ημερήσιο ΕΠΑΛ Κατερίνης, Ημερήσιο ΕΠΑΛ Γορτυνίας]

Επιπλοποιίας–Ξυλογλυπτικής [3ο Ημερήσιο ΕΠΑΛ Σιβιτανίδειου –Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή]

■ Άλλες δομές

Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή:

Υφαντική

Ταπητουργία

Κέντημα

Κοπτική – Ραπτική

Παραδοσιακή Χειροτεχνία και Υφαντική (αναμένεται)

Παραδοσιακή Ενδυμασίας και Υφαντική (αναμένεται)

■ Νέες Εκπαιδευτικές Δομές Χειροτεχνίας:

Πρόσφατα εντάχθηκε στο Ταμείο Ανάκαμψης το έργο: «Αναβάθμιση και διαμόρφωση κτιρίων που θα λειτουργήσουν ως εκπαιδευτικές δομές χειροτεχνίας»²² οι οποίες είναι:

Υφαντική

- ▣ Δήμος Αθηναίων – Κτήριο ΕΚΚΑ
- ▣ Δήμος Ανωγείων
- ▣ Δήμος Διδυμοτείχου (Κοινότητα Σοφικού) – Γυμνάσιο Σοφικού
- ▣ Δήμος Αλεξανδρούπολης (Κοινότητα Αρδανίου) – Δημοτικό Σχολείο
- ▣ Δήμος Σουφλίου – Κτίριο εντός του βιομηχανικού συγκροτήματος Αφων Τζίβρε
- ▣ Δήμος Ευρώτα (Κοινότητα Γεράκι)
- ▣ Δήμος Νεστορίου – Πρώην Δημοτικό Σχολείο
- ▣ Δήμος Εορδαίας (Κοινότητα Βλάστης) – Πρώην κέντρο υφαντουργίας
- ▣ Δήμος Ιωαννιτών

21. Αρ. Απόφασης Φ20/68135/Δ4 – ΦΕΚ 4040/Β/23-06-2023

22. https://greece20.gov.gr/wp-content/uploads/2023/05/885.Anavathmisi_Ktiriwn_ekpaideutikes_domes_xeirotechnias_-5216896.pdf

- ▣ Δήμος Βόλου

Κεραμική

- ▣ Δήμος Αθηναίων
- ▣ Δήμος Φλώρινας
- ▣ Δήμος Βόλου (Κοινότητα Μαλακίου)
- ▣ Δήμος Μινώα Πεδιάδας (Κοινότητα Θραψανού)
- ▣ Δήμος Σίφνου (Κοινότητα Αρτεμώννα) – Δημιουργία μουσείου κεραμικής

Ξυλοτεχνία

- ▣ Δήμος Φλώρινας
- ▣ Δήμος Καρδίτσας
- ▣ Δήμος Ηρακλείου Κρήτης – Ισόγειο κτήριο στα Ανώγεια
- ▣ Δήμος Μετσόβου

Παράρτημα IV: Ερευνητικά έργα σχετικά με την χειροτεχνία

- ▣ [Neolithic Textiles and Clothing Industries in the Aegean \(NETIA\)](#)

Το ερευνητικό πρόγραμμα NETIA διερευνά τις τέχνες και τη χειροτεχνία των πρώτων αγροτικών κοινοτήτων στο Αιγαίο (6500–3300 π.Χ.). Το αντικείμενο αυτού του διεπιστημονικού έργου είναι να εξετάσει την προέλευση και τα πρώτα στάδια της κλωστοϋφαντουργίας και άλλων συναφών τεχνολογιών για την κάλυψη, την προστασία και τη διακόσμηση του ανθρώπινου σώματος. Επικεντρώνεται σε πρώτες ύλες, εργαλεία, τεχνολογίες και σχεδιασμό κλωστοϋφαντουργικών προϊόντων, αλλά στοχεύει στην κατανόηση της χωρικής οργάνωσης των χειροτεχνιών και των επιπτώσεών της στην οικονομία, την κοινωνική δομή των αρχαίων κοινωνιών και το φυσικό τους περιβάλλον.

- ▣ [Tracks4Crafts](#) – *Transforming crafts knowledge for a sustainable, inclusive and economically viable heritage in Europe*

Μια λύση υψηλής τεχνολογίας για τη διατήρηση της γνώσης των παραδοσιακών τεχνών

Σε μια εποχή μαζικής παραγωγής, η εκλεπτισμένη και λεπτομερής δουλειά των αντικειμένων χειροτεχνίας εκτιμάται περισσότερο από ποτέ. Ωστόσο, η διατήρησή της εξαρτάται από τη μετάδοση της γνώσης της παραδοσιακής χειροτεχνίας. Σε αυτό το πλαίσιο, το χρηματοδοτούμενο από την ΕΕ έργο Tracks4Crafts θα ευθυγραμμίσει τις παραδοσιακές τέχνες με μια προσέγγιση πολιτιστικής κληρονομιάς προσανατολισμένη στο μέλλον. Σήμερα, τα εργαλεία, οι μορφές και τα μέσα που απαιτούνται για την προώθηση της μετάδοσης και της χρήσης της γνώσης της

παραδοσιακής χειροτεχνίας υστερούν. Ως εκ τούτου, το έργο θα δημιουργήσει χώρους για συνεργασία (περιβάλλοντα υψηλής τεχνολογίας, συμπεριλαμβανομένων των εργαστηρίων fab) και θα αναπτύξει νέες ψηφιακές τεχνολογίες που ενισχύουν και μεταμορφώνουν τη γνώση μετάδοσης. Το έργο θα παράγει επίσης εργαλεία και όργανα που επιτρέπουν την αποτύπωση και τη βελτιστοποίηση της αξίας της παραγόμενης γνώσης (επιχειρηματική μοντελοποίηση, πιστοποίηση και προστασία ιδιοκτησίας).

- [HEPHAESTUS](#) – Heritage in EuroPe: new tecHnologies in crAft for prEserving and innovaTing fUtureS

Διάσωση παραδοσιακών τεχνών με νέα τεχνολογία

Οι παλιές παραδοσιακές τεχνικές χειροτεχνίας αποτελούν σημαντικό μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς και των τεχνών της Ευρώπης. Ωστόσο, οι εξελίξεις στην τεχνολογία και οι αλλαγές στους τομείς της μεταποίησης και της βιοτεχνίας έχουν θέσει σε κίνδυνο τις παραδοσιακές τεχνικές χειροτεχνίας. Κινδυνεύουν να εξαφανιστούν, καθώς λιγότεροι τεχνίτες διαθέτουν τις εξειδικευμένες δεξιότητες. Στο πλαίσιο αυτό, το χρηματοδοτούμενο από την ΕΕ έργο HEPHAESTUS θα αναβιώσει παραδοσιακές τεχνικές χειροτεχνίας που κινδυνεύουν να εξαφανιστούν και θα αξιοποιήσει επιχειρηματικά τον ρόλο της χειροτεχνίας στον πολιτισμό, την οικονομία και την κοινωνία του μέλλοντος. Θα ψηφιοποιήσει αυτή τη σημαντική γνώση και θα τη διατηρήσει σε ανοικτά αρχεία. Συγκεντρώνοντας μια διεπιστημονική κοινοπραξία, το HEPHAESTUS θα συνδυάσει την τεχνολογία και τις διαδικασίες χειροτεχνίας για να δημιουργήσει καινοτόμο δημόσια δέσμευση και να διερευνήσει το ρόλο της τέχνης στο μέλλον. Το έργο θα δημιουργήσει επίσης προγράμματα δια βίου μάθησης.

- [Mingei](#)

Το Mingei θα διερευνήσει τις δυνατότητες αναπαράστασης και προσβασιμότητας τόσο των υλικών όσο και των άυλων πτυχών της τέχνης ως πολιτιστικής κληρονομιάς (CH). Τα Heritage Crafts (HCs) περιλαμβάνουν τεχνουργήματα, υλικά και εργαλεία χειροτεχνίας και αντιμετωπίζουν τη χειροτεχνία ως μορφή άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς. Οι άυλες διαστάσεις της HC περιλαμβάνουν την επιδεξιότητα, την τεχνογνωσία και την εξειδικευμένη χρήση εργαλείων, την παράδοση και την ταυτότητα των κοινοτήτων στις οποίες ασκούνται ή ασκήθηκαν. Οι HCs αποτελούν μέρος της ιστορίας και έχουν αντίκτυπο στην οικονομία των περιοχών στις οποίες ευδοκιμούν. Υπογραμμίζεται η σημασία και ο επείγων χαρακτήρας για τη διατήρηση των υδρογονανθράκων, καθώς αρκετοί απειλούνται με εξαφάνιση. Παρά την πολιτιστική τους σημασία, οι προσπάθειες για την αναπαράσταση και διατήρηση της HC είναι διάσπαρτες γεωγραφικά και θεματικά. Το Mingei θα παρέχει μέσα για τη δημιουργία αναπαραστάσεων HC με βάση ψηφιακά στοιχεία, σημασιολογία, υπάρχουσα βιβλιογραφία και αποθετήρια, καθώς και ώριμες τεχνολογίες ψηφιοποίησης και αναπαράστασης. Αυτές οι αναπαραστάσεις θα συλλάβουν και θα διατηρήσουν τις υλικές και άυλες διαστάσεις των HCs. Κεντρικό στοιχείο της δεξιότητας είναι η μετάδοσή της από μάστορα σε μαθητευόμενο. Ο Mingei θα καταγράψει την κίνηση και τη χρήση εργαλείων των επαγγελματιών του HC, από το Living Human Treasures και τα αρχαιακά ντοκιμαντέρ, προκειμένου να διατηρήσει και να απεικονίσει τις δεξιότητες και το χειρισμό εργαλείων. Η αναπαριστώμενη γνώση

θα αξιοποιηθεί μέσα από συναρπαστικές βιωματικές παρουσιάσεις, χρησιμοποιώντας αφηγηματικές και εκπαιδευτικές εφαρμογές, βασισμένες σε AR, MR και στο Διαδίκτυο. Οι συναρπαστικές πολιτιστικές εμπειρίες έχουν θετικό αντίκτυπο στην ανάπτυξη του ενδιαφέροντος και στον τουρισμό, οι οποίες υποστηρίζουν τις κοινότητες και τα ιδρύματα της HC και προωθούν τη βιωσιμότητα και τη διατήρηση της HC.

- [Craeft](#) – Craft Understanding, Education, Training, and Preservation for Posterity and Prosperity

Εξασφαλίζοντας την επιβίωση της παραδοσιακής χειροτεχνίας

Η παραδοσιακή χειροτεχνία περιλαμβάνει δεξιότητες και γνώσεις που κινδυνεύουν να χαθούν. Η ενθάρρυνση των τεχνιτών να συνεχίσουν να ασκούν και να μεταδίδουν τις δεξιότητες και τις γνώσεις τους σε άλλους είναι πιο σημαντική από ποτέ. Ωστόσο, η έλλειψη υψηλής ποιότητας κατάρτισης, διαπίστευσης, προσόντων και προτύπων πρακτικής αποτελεί πρόκληση. Υπάρχει αναποτελεσματική μεταφορά γνώσης και ελάχιστα οικονομικά κίνητρα για τους τεχνίτες να συνεχίσουν την τέχνη τους. Το χρηματοδοτούμενο από την ΕΕ έργο CRAFT θα λειτουργήσει ως καταλύτης για τη βιοτεχνική εκπαίδευση και κατάρτιση με ψηφιακά βοηθήματα, τηλεπικοινωνίες, προσομοιωτές ειδικά για χειροτεχνίες, προηγμένη εμβάπτιση και ψηφιοποίηση υψηλών προδιαγραφών για τη διεύρυνση της πρόσβασης, την εξασφάλιση μάθησης, την αύξηση της δυνατότητας άσκησης και τη χαλάρωση των περιορισμών της απόστασης στη μάθηση χειροτεχνίας. Το έργο θα ανοίξει το δρόμο για την πιστοποίηση και τη δημιουργία χαρτοφυλακίων χειροτεχνίας για την εγγραφή διαπιστευτηρίων επαγγελματιών.

- [RRREMAKER](#) – Reuse Reduce Recycle AI-based platform for automated and scalable Maker culture in Circular economy

Μετατρέποντας τα σκουπίδια σε χειροτεχνίες

Φανταστείτε τι μπορεί να φτιάξει ένας τεχνίτης με τα σωστά υλικά και εργαλεία. Το χρηματοδοτούμενο από την ΕΕ έργο RRREMAKER θα αναπτύξει μια πλατφόρμα τεχνητής νοημοσύνης για τον σχεδιασμό και την παραγωγή χειροποίητων προϊόντων με βάση τη διαθεσιμότητα χρησιμοποιημένων αντικειμένων και συλλεγόμενων ανακυκλώσιμων αποβλήτων. Η πλατφόρμα θα αναλύσει τις πληροφορίες σχετικά με το τι είναι διαθέσιμο και θα τις μεταδώσει σε ψηφιακούς κατασκευαστές και παραδοσιακούς τεχνίτες, σχεδιαστές/δημιουργικές εταιρείες και πράσινες εταιρείες. Περισσότερο από την ανταλλαγή πληροφοριών, το έργο θα ενσωματώσει αλγόριθμους αιχμής παραγωγικού σχεδιασμού, καθώς και πειραματικά δεδομένα, προκειμένου να προβλεφθούν, μεταξύ άλλων, δομές, μορφές, υλικά, χρώματα και στολίδια. Επίσης, η πλατφόρμα θα είναι σε θέση να αναλύει αγαθά που κυκλοφορούν ήδη στην αγορά και να προτείνει αλλαγές για να τα καταστήσει καινοτόμα και πιο ελκυστικά.

- [CRAFTS CODE](#) – CReative Actions For Tailoring Smes' COmpetitive Development

Το CRAFTS CODE στοχεύει στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας των χειροτεχνικών βιοτεχνικών (craft) ΜΜΕ με την ανάπτυξη ενός πλαισίου για την τόνωση της μάθησης σε θέματα πολιτικής και την ανάπτυξη ικανοτήτων για τη βελτίωση της εφαρμογής των

πολιτικών και των προγραμμάτων περιφερειακής ανάπτυξης. Η ιδέα του έργου βασίζεται στις προσπάθειες που καταβάλλουν οι εταίροι για την εφαρμογή πολιτικών και έργων που υποστηρίζουν την ανταγωνιστικότητα και το δυναμικό εξειδίκευσης των ΜΜΕ που ανήκουν στον τομέα της βιοτεχνίας, προκειμένου να καινοτομήσουν και να μετριάσουν τον κίνδυνο εξαφάνισης πολλών παραδοσιακών τεχνών και κατασκευών. Η χειροτεχνία είναι ένας ιδιόμορφος παραγωγικός τομέας βαθιά συνδεδεμένος με την παράδοση και τη μετάδοση της «γνώσης» και διαδραματίζει καίριο ρόλο ως καινοτόμος στην οικονομία και την κοινωνική σταθερότητα της Ευρώπης, ακόμη και αν οι περισσότερες ΜΜΕ δεν ασκούν δραστηριότητες E&A όπως ορίζονται παραδοσιακά. Η ανταγωνιστικότητά τους εξαρτάται από την ικανότητά τους να βελτιώνουν τις διαδικασίες, τα προϊόντα και τις υπηρεσίες.

■ [CRAFT-LAB Project](#)

Το έργο απευθύνεται στους νέους Έλληνες και Ιταλούς καλλιτέχνες, σχεδιαστές και craft angels που θα είναι οι πρωταγωνιστές των «experience working labs», που θα στηθούν σε έξι «residencies» που βρίσκονται τόσο στην Απουλία όσο και στην Περιφέρεια Ιονίων Νήσων, στην Ελλάδα. Κατά τη διάρκεια των εργαστηρίων, οι εκπαιδευτικές δραστηριότητες θα δώσουν την ευκαιρία στους νέους start-upper να ανακαλύψουν τις παραδοσιακές τέχνες και χειροτεχνίες, δημιουργώντας παράλληλα μια συνέργεια με τις καινοτόμες τεχνικές. Τελικός στόχος θα είναι η αξιοποίηση της κοινής καλλιτεχνικής κληρονομιάς μεταξύ Ελλάδας και Ιταλίας και η ενίσχυση της πολιτιστικής και επιχειρηματικής διασυνοριακής συνεργασίας με την οικοδόμηση ισχυρών δεσμών μεταξύ καλλιτεχνών και με τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και ενώσεων στον τομέα της βιοτεχνίας.

■ [INNOMED-UP](#) – Promoting UPcycling in Circular Economy through INNnovation and education for creative industries in MEDiterranean cities

Οι μεσογειακές πόλεις αντιμετωπίζουν το ζήτημα της υπερβάλλουσας παραγωγής αποβλήτων που απαιτούν αποτελεσματικές και επείγουσες δράσεις. Οι αρχές της κυκλικής οικονομίας μπορούν να προσφέρουν λύση σε αυτό το πρόβλημα. Δεδομένου ότι αναγνωρίζεται γενικά ότι ένα αξιοσημείωτο ποσοστό αποβλήτων στα κέντρα των πόλεων παράγεται από τους κλάδους του πολιτισμού και της δημιουργικότητας (ΚΠΔ), η συμμετοχή τους σε προγράμματα κυκλικής οικονομίας έχει μεγάλη σημασία. Αν και υπάρχουν ανισότητες μεταξύ των πόλεων του Βορρά και του Νότου της περιοχής της Μεσογείου, έχουν κοινά πολιτιστικά χαρακτηριστικά. Ως εκ τούτου, αξιοποιώντας την κοινή τους ταυτότητα και ενσωματώνοντας στα παραγωγικά τους σχήματα τις αρχές της κυκλικής οικονομίας, οι μεσογειακές πόλεις μπορούν να δημιουργήσουν ανθεκτικά αστικά περιβάλλοντα και κοινότητες, δημιουργώντας ένα υποστηρικτικό πλαίσιο για τη δημιουργία συνεργατικών σχηματισμών ΜΜΕ ΚΠΔ. Το INNOMED-UP προτείνει τη συνεργασία με τους ΚΠΔ για τη στροφή των τοπικών αστικών οικονομιών προς ένα κυκλικό πρότυπο παραγωγής και κατανάλωσης, συμπεριλαμβανομένης της βέλτιστης χρήσης των υλικών πόρων, της ενίσχυσης της καινοτομίας για τις ΜΜΕ, της μεταφοράς γνώσεων μεταξύ των πόλεων, της κοινωνικής ένταξης και της συμμετοχής των πολιτών. Το έργο θα λειτουργήσει σε διασυνοριακό επίπεδο υποστηρίζοντας τόσο τις τεχνολογικές εξελίξεις (όπως σύγχρονες διαδικασίες upcycling, τεχνολογικές πλατφόρμες πληροφόρησης κ.λπ.) όσο και τις παραδοσιακές πρακτικές ανακύκλωσης.

Ινστιτούτο Μικρών Επιχειρήσεων
ΓΣΕΒΕΕ

imegsevee.gr

Αθήνα

Αριστοτέλους 46, 104 33
210-8846852
info@imegsevee.gr

Θεσσαλονίκη

Κωλέττη 24, 54627
2310-545967, 2310-517843
thessaloniki@imegsevee.gr

Πάτρα

Πανεπιστημίου 170, 264 43
2610-438557
patra@imegsevee.gr

Ηράκλειο

Βασιλείου Πατρικίου 11, 71409
2810-361040, 2810-361080
iraklio@imegsevee.gr

Λάρισα

Καστοριάς 2α, 41335
2410-579876-7
larisa@imegsevee.gr

Ιωάννινα

Σταύρου Νιάρχου 94, 45500
26510-44727
ioannina@imegsevee.gr